

OGLV MAGAZINE

VERENIGING TOT BEHOUD VAN OUD, GROEN EN LEEFBAAR VOORSCHOTEN

Colofon

OLGV Magazine is een uitgave van De Vereniging tot behoud van Oud, Groen en Leefbaar Voorschoten. Het verschijnt jaarlijks en wordt in december bij alle leden van OGLV bezorgd.

Website
www.oglv.nl

Redactie
Henny van der Klis
Marijke Reinsma
Rosemarie van Troost

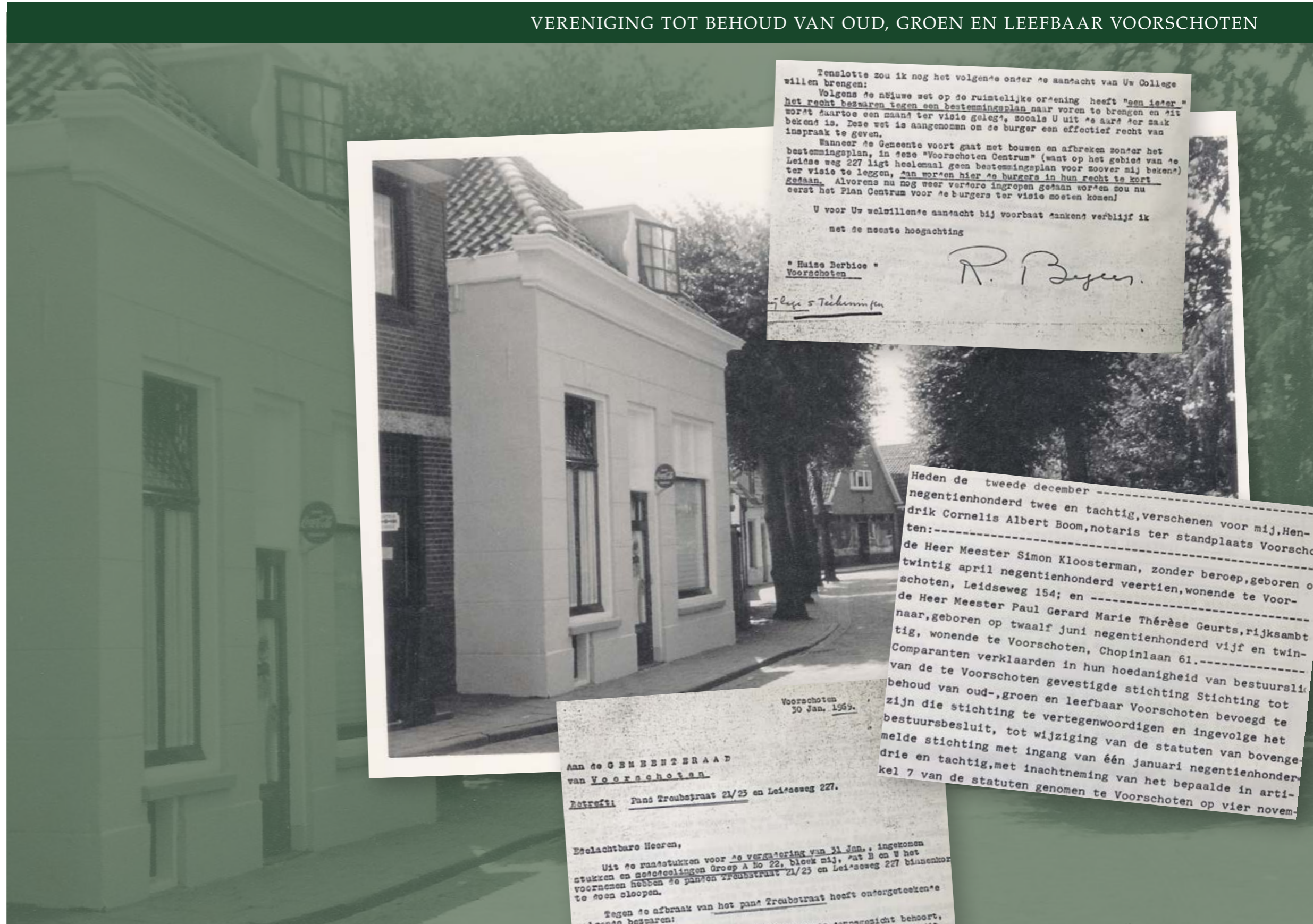
Redactieadres
nieuwsbrief@oglv.nl

Ledenadministratie
Ton de Jong
ledenadmin@oglv.nl
B S van der Oyelaan 54
2252 EC Voorschoten

Bezorging
Tineke de Jong
bezorging@oglv.nl
071-561 61 13

Advertenties
Henny van der Klis
nieuwsbrief@oglv.nl

Vormgeving en drukwerk
Grapefish, Voorschoten

Tenslotte zou ik nog het volgende onder de aandacht van Uw College willen brengen:
Volgens de nieuwe wet op de ruimtelijke ordening heeft "aan ieder" het recht bezwaren tegen een bestemmingsplan naar voren te brengen en dit wordt daartoe een maand ter visie gelegd, zoals U uit de aard der zaak bekend is. Deze wet is aangenomen om de burger een effectief recht van inspraak te geven.
Wanneer de Gemeente voort gaat met bouwen en afbreken zonder het bestemmingsplan, in deze "Voorschoten Centrum" (want op het gebied van de Leidse weg 227 ligt heelmaal geen bestemmingsplan voor zoover mij bekend) ter visie te leggen, dan worden hier de burgers in hun recht te kort gedaan. Alvorens nu nog weer verdere ingroep gedaan worden zou nu eerst het Plan Centrum voor de burgers ter visie moeten komen!
U voor Uw welwillende aandacht bij voortaan dankend verblijf ik met de meeste hoogachting
"Huis Berbie"
Voorschoten
5 Dec 1969
R. P. Beyer

Heden de tweede december negentienhonderd twee en tachtig, verschenen voor mij, Hendrik Cornelis Albert Boom, notaris ter standplaats Voorschoten:-----
de Heer Meester Simon Kloosterman, zonder beroep, geboren op twintig april negentienhonderd veertien, wonende te Voorschoten, Leidseweg 154; en -----
de Heer Meester Paul Gerard Marie Thérèse Geurts, rijksambtman, geboren op twaalf juni negentienhonderd vijf en twintig, wonende te Voorschoten, Chopinlaan 61.-----
Comparanten verklaarden in hun hoedanigheid van bestuurslid van de te Voorschoten gevestigde stichting Stichting tot behoud van oud-, groen en leefbaar Voorschoten bevoegd te zijn die stichting te vertegenwoordigen en ingevolge het bestuursbesluit, tot wijziging van de statuten van bovengemelde stichting met ingang van één januari negentienhonderd drie en tachtig, met inachtneming van het bepaalde in artikel 7 van de statuten genomen te Voorschoten op vier novem-

Voorschoten
30 Jan. 1969.
Aan de GEMEENTERAAD
van Voorschoten.
Betreft: Pand Troubsstraat 21/23 en Leidseweg 227.
Erelachtbare Heeren,
Uit de raadsstukken voor de vergadering van 31 Jan., ingekomen stukken en mededeelingen Groep A No 22, bleek mij, dat B en V het voornemen hebben de panden Troubsstraat 21/23 en Leidseweg 227 binnenkort te doen sloopen.
Tegen de afbraak van het pand Troubsstraat heeft ondergetekende volgende bezwaren:
- Het pand, dat nog steeds bij het beschermde oerpagingsrecht behoort, rondt het oerpagingsrecht op voortreffelijke wijze af en begrenst dit, eenzijdig door zijn zware ligging achter de fraaie 17e eeuwse huisjes op de hoek van de Kolenstraat, anderzijds door dat dit pand aansluit

INHOUD

Beste lezer,

2021: OGLV 50 jaar

50 jaar aandacht voor het historische en groene karakter van ons dorp. Het begon met de brief van mejuffrouw Begeer waarin ze bezwaar maakt tegen de afbraak van een boerderij ten gunste van een parkeerplaats. Het pand bleef behouden. Maar stel u voor dat op het deel van de Treubstraat dat op de voorpagina is afgebeeld hier nu een parkeerplaats was geweest.

50 jaar bestuur waarin vele onderwerpen volgden. Eerdere voorzitters vertellen in dit nummer wat hen dreef en hoe ze terugkijken op de resultaten. Hun ambities schetsen ook een stukje geschiedenis van onze vereniging. In tegenstelling tot de jaren '70, waarin overal in Nederland vaak rücksichtloos gesloopt werd, zijn de meeste mensen zich nu bewust van de waarde van monumenten voor de beleving van hun stad of dorp. Toch blijft aandacht geboden, dat bleek uit de voorgenomen verkoop van het Ambachts- en Baljuwhuis. Een zorgelijke ontwikkeling nu er met veel gemak over de beschikbaarheid van het Ambachtshuis voor de burgers van Voorschoten wordt heen gestapt. Ook bij de bouwplannen op verschillende plekken in Voorschoten houden we samen met onze Planologiecommissie de vinger aan de pols om Voorschoten karakteristiek en groen te houden. Graag zouden we ook van leden horen wat hun bezig houdt. Wat vindt u een goede ontwikkeling en wat baart u zorgen?

50 jaar juridische uitpluizerij, brieven en discussies, maar ook heel veel vrolijke en feestelijke aandacht voor ons dorp. De excursies van onze activiteitencommissie zijn altijd vol, Open Monumentendag was altijd druk en gezellig. En ondanks corona heeft OGLV steeds weer nieuwe mogelijkheden gezocht om de aandacht vast te houden. Het afgelopen jaar is de film 'Het dorp van toen en nu' gemaakt, een groot succes, en te zien op onze site www.oglv.nl.

50 jaar: dat betekent feest. We hadden plannen om dit jubileum te vieren die moesten worden uitgesteld. Maar uitstel is geen afstel. We hopen volgend jaar in augustus een mooi feest voor onze leden te organiseren op een passende locatie.

Voor nu wens ik u een mooie decembermaand en veel leesplezier en volgend jaar hopen we u te treffen op de viering van ons 50-jarig bestaan.

Helmi de Ruiter
Voorzitter

Barrebiesjes

Oude vormen in Voorschotens landschap

Een muzikale schat van de zolder van kasteel Duivenvoorde

En verder:

- 2** Oud, Groen en Leefbaar Voorschoten
- 30** De burgemeester zonder portret: Coenraad van Eijk
- 37** Van de Planologie Commissie
- 38** Van de Groencommissie
- 40** Activiteitenprogramma 2022

Omslag:

Statutenwijziging uit 1982. Brief van mej. Begeer aan de gemeente uit 1969 over de voorgenomen sloop van Treubstraat 21. (Treubstraat 21 is blijven staan en is in 1972/73 gerestaureerd). Treubstraat 21, Foto Collectie Museum Voorschoten. De witgepleisterde gevel heeft later plaats gemaakt voor een bakstenen gevel.

De Vereniging tot
behoud van Oud,
Groen en Leefbaar
Voorschoten

G. Besuyen Rijwielspecialist

Voorstraat 13

2251 BL Voorschoten

Tel: (071) 561 27 02

info@gbesuyen.nl

www.gbesuyen.nl

FRANS SPENDEL

MAKELAARDIJ

VOORSTRAAT 35 | 2251 BM VOORSCHOTEN | 071 562 00 02 | WWW.SPENDEL.NL

VERKOOP | AANKOOP | VERHUUR | TAXATIES | BEDRIJFS O.G. | GRATIS WAARDEBEPALING | GRATIS WONINGPRESENTATIE | NO CURE NO PAY

Oud, Groen en Leefbaar Voorschoten

1971-2021

Dit jaar, 2021, bestaat OGLV 50 jaar. OGLV werd op 22 februari 1971 opgericht als stichting. Het doel was waardevolle boerderijen en monumenten bewaren en zich sterk maken voor het behoud van het groen, onder andere de lindebomen in de Voorstraat. Het 50-jarig bestaan is voor de redactie van het OGLV Magazine een goede reden om eens te onderzoeken wie in die 50 jaar leiding hebben gegeven aan deze Voorschotense vereniging.

Door Rosemarie van Troost in samenwerking met Marijke Reinsma

Het eerste bestuur bestond uit de heer S. Kloosterman, voorzitter, mevrouw Y. van Gulik-Huizer, secretaris, mevrouw A. Stoker, penningmeester, en de leden de heer E.C. Frangenheim, architect en mejuffrouw R.J.M. Begeer, kunsthistoricus. Mejuffrouw Begeer, had een zeer groot aandeel in alle activiteiten van de stichting. Ze heeft acht jaar in het bestuur gezeten. In 1969 was zij al in verweer gekomen tegen de afbraak van enkele oude panden in het dorpscentrum. Het gemeentebestuur wilde op die plek een parkeerplaats aanleggen en een doorbraak maken naar nog aan te leggen nieuwbouwwijken. Toen het bestemmingsplan ter visie werd gelegd en een storm van kritiek los barstte, werd de stichting OGLV opgericht. Mejuffrouw Begeer vocht ook voor het behoud van haar eigen buitenplaats Berbice die bedreigd werd door de geplande aanleg van Rijksweg 11 dwars door het landgoed. Rijksweg 11, later bekend als Rijnlandroute, is een onderwerp waarmee OGLV zich sinds de oprichting heeft bezig gehouden.

De redactie heeft onderzocht wie na de heer Kloosterman de voorzittershamer hebben gehanteerd. Met een aantal van hen heeft de redactie gesprekken gevoerd.

Het gesprek met de heer Hulscher, de derde voorzitter na Kloosterman en Franse, vond

telefonisch plaats. Hulscher is inmiddels 92 jaar en woont in Winsum, Groningen. Hij vertelde over zijn start bij de stichting die toen vooral bekend stond als de "club met de lange naam". Hij nam op enig moment deel aan een bestuursvergadering, het was begin 1986 en hij opperde dat hij graag wilde onderzoeken hoe de verhoudingen tussen de gemeente en de stichting konden worden verbeterd. Als voorzitter van de stichting wilde hij zich daarvoor inzetten. De reden dat hij voor het voorzitterschap opteerde was dat hij had een drukke baan had en niet veel tijd. Als voorzitter kon hij zaken initiëren en daarna wilde hij deze vooral kunnen delegeren. Dit bleek een goede greep. Via contacten binnen de Herensociëteit kreeg de relatie tussen de stichting en de gemeente een goede impuls die leidde tot een betere samenwerking. Omdat hij voor zijn werk werd overgeplaatst heeft Hulscher het stokje na een paar jaar overgedragen en gelukkig werd de opgaande lijn onder zijn opvolger voortgezet.

Bij de overige gesprekken constateerde de redactie dat de meeste voorzitters de hamer oppakten na hun pensionering en dat ze gevraagd werden voor het voorzitterschap via hun netwerk. Ze kenden elkaar en hadden het vertrouwen dat het werk van de stichting goed zou worden voortgezet.

Gesprek met mevrouw Winkel, echtgenote van de in 2017 overleden oud-voorzitter Winkel.

De redactie van OGLV wil graag een zo compleet mogelijk beeld geven van de diverse oud-voorzitters en was daarom blij dat mevrouw Winkel ons wilde ontvangen. Zij vertelt dat haar man in 2017 plotseling is overleden. De dag ervoor hadden ze samen nog op Berbice in de tuin gewerkt. De heer Winkel is 6 jaar voorzitter van OGLV geweest en nam in 2003 afscheid. Bij zijn afscheid kreeg hij het boek "Kastelen en Buitenplaatsen in Zuid-Holland".

Hierbij een citaat uit dit boek geschreven door een van zijn medebestuurders van dat moment:

"Beste Piet en Tiny.

Piet, je was 6 jaar een fijne voorzitter met een luisterend oor en een eigen inbreng.

Je wist een veelheid aan meningen tot een eenheid in opvatting te maken. Iedere

voorzitter heeft zijn eigen stijl die zijn stempel op de organisatie drukt en jouw stijl 'klikte'. En op de achtergrond, nou ja achtergrond, was daar Tiny met wie je tamelijk veel zaken van 'Leefbaar' deelde.

Ook Tiny hartelijk bedankt." Was getekend Jaap Smits.

Typerend voor de heer Winkel is geweest dat hij bijna alle raadsvergaderingen heeft bijgewoond in de periode van zijn voorzitterschap.

Henk Wijckerheld Bisdom. Foto Rosemarie van Troost.

De redactie van het OGLV Magazine vroeg hen naar hun ambities, naar de samenwerking met de gemeente, naar zaken die tegenzaten, naar hun wapenfeiten en vooral wilden we van hen horen hoe ze de toekomst van OGLV zien.

De heer Wijckerheld Bisdom, geen onbekende in het Voorschotense en evenmin voor de lezers van het magazine (zie het interview met hem in 2020) vertelt dat hij in 1991 de voorzittersrol op zich nam nadat hij al een aantal jaren bestuurslid van OGLV was. Als bestuurslid en als voorzitter wilde hij zich sterk maken voor een tweesporenbeleid: niet alleen bescherming en behoud van cultureel erfgoed maar ook het verzorgen van voorlichting en educatie over dit erfgoed. De heer Quik, voorzitter vanaf 2003 vond OGLV een interessante stichting maar hij vond ook dat deze meer zichtbaar mocht zijn. Hij streefde naar verbreding van de betrokkenheid.

Voor hem een reden om, samen met het bestuur, te onderzoeken of de verenigingsvorm niet beter passend zou zijn dan de stichtingsvorm. Anders dan een stichting heeft een vereniging leden die kunnen participeren en hun stem kunnen laten horen.

De heer Dessens, voorzitter vanaf 2009, heeft evenals zijn voorgangers belangstelling voor het cultureel erfgoed en de groene buitenruimte. Hij noemde twee 'focal points'. Als eerste het behoud van zoveel mogelijk groene buitenruimte.

Wim Quik. Foto Rosemarie van Troost.

In dat kader maakte hij zich sterk voor het behoud van de Duivenvoordecorridor. OGLV heeft zelfs tot bij de Raad van State geknokt voor het behoud daarvan, maar zoals we allemaal weten is dit niet gelukt. Het andere punt was zijn inzet om de gemeente aan te zetten tot een visie hoe om te gaan met het lokale erfgoed. Beleid op dat

gebied ontbrak tot dan toe. De gemeente heeft op aandringen van de vereniging de Bollenschuur en de Bibliotheek aangewezen als gemeentelijk monument en is vervolgens aan de slag gegaan met het vormgeven van het erfgoedbeleid. Dat resulteerde in een Kadernota Erfgoed en een Structuurvisie Cultuurhistorie 2013-2028.

De samenwerking met de gemeente is een punt dat in alle gesprekken naar voren komt. OGLV kan alleen haar ambities waar maken als deze samenwerking van beide kanten gevoed wordt. Beide partijen hebben daar energie in gestoken, maar de ideeën liepen nogal eens uiteen en de belangen waren verschillend.

Quik zegt hierover: "Niet alles lukte en de wensen van OGLV kwamen niet altijd overeen met hetgeen de gemeente voor ogen had of waarin de gemeente wilde investeren, zoals het Huis van Voorschoten. Het kostte veel tijd en het resultaat was matig." En ook Dessens geeft aan dat in zijn periode hobbels te nemen waren, mede door de lastige financiële situatie van de gemeente, zeker in de periode 2015-2019. Tussen droom en daad..... Deze hobbels waren soms té hoog en hetgeen rondom de Duivenvoordecorridor heeft gespeeld is hiervan een voorbeeld.

Is alles gelukt wat op het wensenlijstje stond of zat er ook wel eens iets tegen?

Wijckerheld Bisdom vertelt met enige trots dat hij de organisatie van de jaarlijkse Open Monumenten Dag, die sinds 1987 in Voorschoten wordt georganiseerd, als een prachtig middel beschouwt om aan een breed publiek de geschiedenis van ons erfgoed te laten zien. Hij is erin geslaagd, met behulp van de werkgroep OM-dag, de jeugd hiervoor te interesseren. Leerlingen van de hoogste klassen van de basisscholen die eerst deelnamen aan een rondleiding op Duivenvoorde, zijn zelf deze rondleidingen gaan verzorgen. Op onze vraag wat hij het meest lastige heeft gevonden, zegt hij lachend: "niet veel, mijn streven was om botsingen te voorkomen." Hij laat ons een bordje zien met zijn devies "Problemen optimistisch oplossen". Dat heeft hij altijd in al zijn functies toegepast.

Stan Dessens, aan het klussen in Berbice. Foto Rosemarie van Troost.

Wijckerheld Bisdom bleef tot 1997 voorzitter, maar is zich in de vele jaren daarna blijven inzetten voor hetgeen OGLV beoogt. In 1997 droeg hij het stokje over aan de heer Winkel. Wijckerheld Bisdom vertelt dat hij altijd heeft gekozen voor een persoonlijke benadering waar het ging om het vinden van bestuursleden of vrijwilligers. Dat werkt het beste volgens hem.

Dessens noemt de aanstelling van een erfgoedambtenaar als succes. Hierdoor werd het mogelijk een 'Canon van Voorschoten' te ontwikkelen. Ook werd de monumentale waarde van beeldbepalende panden onderkend. Het is zijn verwachting dat zijn inzet voor het behoud van de groene buitenruimte nu breed wordt gedeeld en een tweede aanslag hierop wordt voorkomen. Hierbij bepleit hij het zoeken van verbinding met andere belangengroeperingen.

In de gesprekken is ook het thema van de burgerparticipatie herhaaldelijk naar voren gekomen.

Onder het voorzitterschap van Quik is OGLV omgezet van een stichting naar een vereniging met een planologiecommissie en een redactiecommissie. Het Museum

van Voorschoten is in deze periode tot stand gekomen, mede door de inzet van OGLV.

Kijkend naar de toekomst; hoe ziet die eruit voor OGLV? En hoe borg je die?

Wijckerheld Bisdom benadrukt het belang van het zoeken van een functie voor gebouwen die men als cultureel erfgoed wil behouden. Zonder dat kan een gebouw niet blijven voortbestaan. Hiervoor is het werk van de planologiecommissie van essentieel belang. Hoe de jongeren van Voorschoten te bereiken, is ook voor hem een vraag. Lesprogramma's zitten overvol en toch moet je de jongeren kunnen bereiken met informatie over hetgeen ons dorp zo mooi en aantrekkelijk maakt. Als voorbeeld noemt hij de strandwal. De Leidseweg/Veurseweg liggen op een strandwal en dit verklaart de lintbebouwing van Voorschoten.

De maatschappij verandert voortdurend. Daarom is het zaak, volgens Quik, om te zoeken naar vernieuwingen waarmee je je bestaansrecht als OGLV kunt bestendigen. Planologisch is vooral woningbouw een belangrijk punt. Daarvoor kan OGLV een neutrale spreekbuis zijn binnen de gemeente Voorschoten.

Dessens omschrijft de beweging van dit moment als 'de slinger is aan het teruggaan'. Een voorbeeld hiervan is het park Hollandse Duinen. De Rijksoverheid, die het onder Rutte I met staatssecretaris Bleker heeft laten afweten, is hier de nationale component weer aan het oppakken. Het vraagstuk van de duurzame energie wordt hierbij ook steeds belangrijker. Nog steeds is er weliswaar een conflict tussen woningbouw en groen, maar hij ziet positieve ontwikkelingen. Het bouwen van woningen binnen de bebouwde kom zonder aantasting van de groene buitenruimte komt steeds beter in beeld. De heer Dessens is nog steeds voorzitter van de planologiecommissie van OGLV. Vanuit deze rol wil hij soms wel meer activistisch opereren.

De boodschap van Wijckerheld Bisdom is: "Voorkom dat OGLV vooral gezien wordt als een club die vaak bezwaren maakt. Maak een onderscheid tussen zaken van algemeen belang en van individueel belang. Het eerste is vooral een taak voor OGLV. Bij zaken van individueel belang, is het aan de bewoners om bezwaar te maken en kan OGLV deze bewoners

Overzicht voorzitters OGLV vanaf 1971

Met dank aan Jan Sloof

Jaren	Naam	
1971-1983	De heer S. Kloosterman	†
1983-1986	De heer E. Franse	†
1986-1991	De heer R.A. Hulscher	
1991-1997	De heer W.H. Wijckerheld Bisdom	
1997-2003	De heer P. Winkel	†
2003-2009	De heer W.C.J. Quik	
2009-2016	De heer C.W.M. Dessens	
2017-heden	Mevrouw S.W.E. de Ruiter	

ondersteunen. Zo houd je je met de goede zaken bezig. Er is zeker toekomst voor OGLV!"

"Zet leefbaarheid meer op de voorgrond" is het advies van Quik. De historie is min of meer voldoende aan de orde geweest, de bakens moeten verzet worden. Het blijven investeren in het digitaal verschaffen van informatie, ook aan de jeugd, is van essentieel belang.

Helmi de Ruiter. Foto Eric Daalder.

Dessens is duidelijk. De gemeente Voorschoten moet een belangenbehartiger voor het cultureel erfgoed en de ruimtelijke ordening hebben. Bovendien moet de burgerij de gemeente scherp houden. De L van Leefbaar is een belangrijk kenmerk.

Een suggestie van Dessens: "De mooie wijk Allemansgeest is gebouwd in een stijl die duidelijk Art Nouveau en Art Deco elementen heeft. Hier kun je de bewoners van de wijk over informeren, bijvoorbeeld tijdens een lezing waarbij de projectleider uitleg geeft hoe het gelukt is om deze wijk zo te ontwerpen. Mogelijk kun je zo ook nieuwe leden werven."

De redactie van OGLV heeft aan de huidige voorzitter, mevrouw de Ruiter, gevraagd een reactie te geven op hetgeen door de oudvoorzitters naar voren is gebracht. Hieronder volgt haar reflectie.

Toen ik voorzitter werd, was het belangrijkste doel om op Voorschoten te letten. OGLV zorgt ervoor datgene te bewaren en te koesteren waarom bewoners zo van Voorschoten houden. Dat doel hebben we nog steeds. Voorschoten is een echt dorp met een mooie historische dorpskern. Daarnaast houdt iedereen van het uitgebreide groen in de parken, woonwijken en het buitengebied. Niet voor niets is de naam van onze vereniging Oud, Groen en Leefbaar. Daar staan we voor.

Dit heeft in de loop van de vijftig jaar die onze vereniging nu bestaat tot actie en reactie geleid. Het bleek regelmatig een uitdaging om met de gemeente op opbouwende wijze te overleggen en tijdig betrokken te worden om nog te kunnen bijdragen aan de besluitvorming over belangrijke projecten of plannen binnen de gemeente.

Na een harde strijd om de Duivenvoordecorridor groen te houden is het nu van belang dat er weer wederzijds vertrouwen kan groeien tussen gemeente en OGLV. Deze doelstelling lees ik ook terug bij sommige eerdere voorzitters. Zo te zien is er in de loop van het bestaan van de vereniging steeds sprake geweest van een slingerbeweging, waarbij actief protest richting de gemeente wordt gevolgd door een

Een jonge(re) Henk Wijckerheld op de ladder voor Open Monumenten Dag.

periode van toenadering en met elkaar zoeken naar oplossingen die het karakter van ons dorp behouden.

Ondertussen wordt de individuele burger steeds mondiger en krijgt meer middelen tot zijn beschikking om bezwaar te maken tegen plannen die door gemeente, andere overheden of burgers worden voorgesteld. De intentie achter de verenigingsvorm van OGLV was meer participatie van de leden en de mogelijkheid hun stem te laten horen naar de overheid. Dit idee lijkt door de tijd te worden ingehaald. OGLV bezint zich nu op haar positie hoe wij de vereniging beter in beeld kunnen brengen bij alle burgers van Voorschoten. Als OGLV willen wij ons in ieder geval sterk maken voor burgerparticipatie en een juiste balans vinden in de communicatie met de gemeente. Wederzijds begrip leidt vaak tot mooiere resultaten dan elkaar bestrijden. ■

Barrebiesjes

De buitenplaats Berbice kreeg in 1822 de naam 'Berbice'. De nieuwe eigenaars vernoemden de kolonie Berbice in Zuid-Amerika, waar zij vandaan kwamen. Hoe was het leven in de kolonie in de 18^e en het begin van de 19^e eeuw?

Door Marijke Reinsma

1822

In 1822 gaven de nieuwe eigenaars aan de buitenplaats die tot dan toe bekend had gestaan als Allemansgeest de naam Berbice. Die eigenaars heetten Hendrik Staal en Catharina Christina Kip en zij vernoemden de plek waar zij getrouwd waren en gewoond hadden: de toen al voormalige Nederlandse kolonie Berbice in Zuid-Amerika, inmiddels Engels. De naamswijziging, de naamgevers en hun achtergrond zijn uitvoerig beschreven in een mooi artikel in het boek

Begeerlijk Berbice.¹ Dit artikel gaat over een ander onderwerp, over de kolonie Berbice en over het leven dat de nieuwe bewoners van de buitenplaats achtergelaten hadden. Voor een goed begrip echter kort iets over de naamgevers. Wie meer wil weten, moet het genoemde artikel erbij pakken.

¹ Michel van den Boer, Van Allemansgeest naar Berbice. Hoe de buitenplaats haar huidige naam kreeg, In: Begeerlijk Berbice. De buitenplaats en haar bewoners, Voorschoten 2014, alwaar p. 168-174.

Jacob Timmermans, Allemansgeest ± 1788. In 1785 kreeg het huis het aanzien dat het nog steeds heeft. Erfgoed Leiden, Inv. nr. LEI001025446.

Kaart van P.M. Netscher, 1887, van de koloniën.

Hendrik Staal en Catharina Christina Kip kwamen in 1819 naar Nederland en vestigden zich in Haarlem. Voor Hendrik Staal (1782-1824) was het een terugkeer. Hij was geboren in Utrecht. Catharina Christina Kip (1789-1850) was in Essequibo geboren, een aangrenzende kolonie, waarover hieronder meer. Haar ouders hadden daar een plantage. Staal en Kip trouwden in 1808 in Berbice. Hendrik Staal was, anders dan wel beweerd wordt, o.a. in Wikipedia, geen advocaat en ook geen jurist. Hij was een zakenman. Zijn naam komt voor als zaakgelastigde bij vastgoedtransacties en als executeur van nalatenschappen. In 1812 ging hij een samenwerking aan met ene J.T. Mathews, LL.D, voor een 'business of law'.² De naam van deze J.T. Mathews, geen advocaat, wel een jurist, met een doctorsgraad (LL.D: Doctor Legum) komt in de kranten vele malen voor in verband met o.a de afwikkeling van nalatenschappen.

Lang heeft het echtpaar niet van de buitenplaats genoten: Hendrik Staal overleed in 1824. Catharina Kip verliet Voorschoten en verhuurde de buitenplaats. Ze verkocht deze in 1829.

Drie koloniën

Op de noordkust van Zuid-Amerika ligt Guyana. Het land werd in 1966 onafhankelijk. Het had sinds 1831 Brits Guyana geheten. Het was een Engelse kolonie, officieel sinds 1815, inofficieel sinds 1796. Voor 1815 was het gebied Nederlands. Het bestond uit drie koloniën:

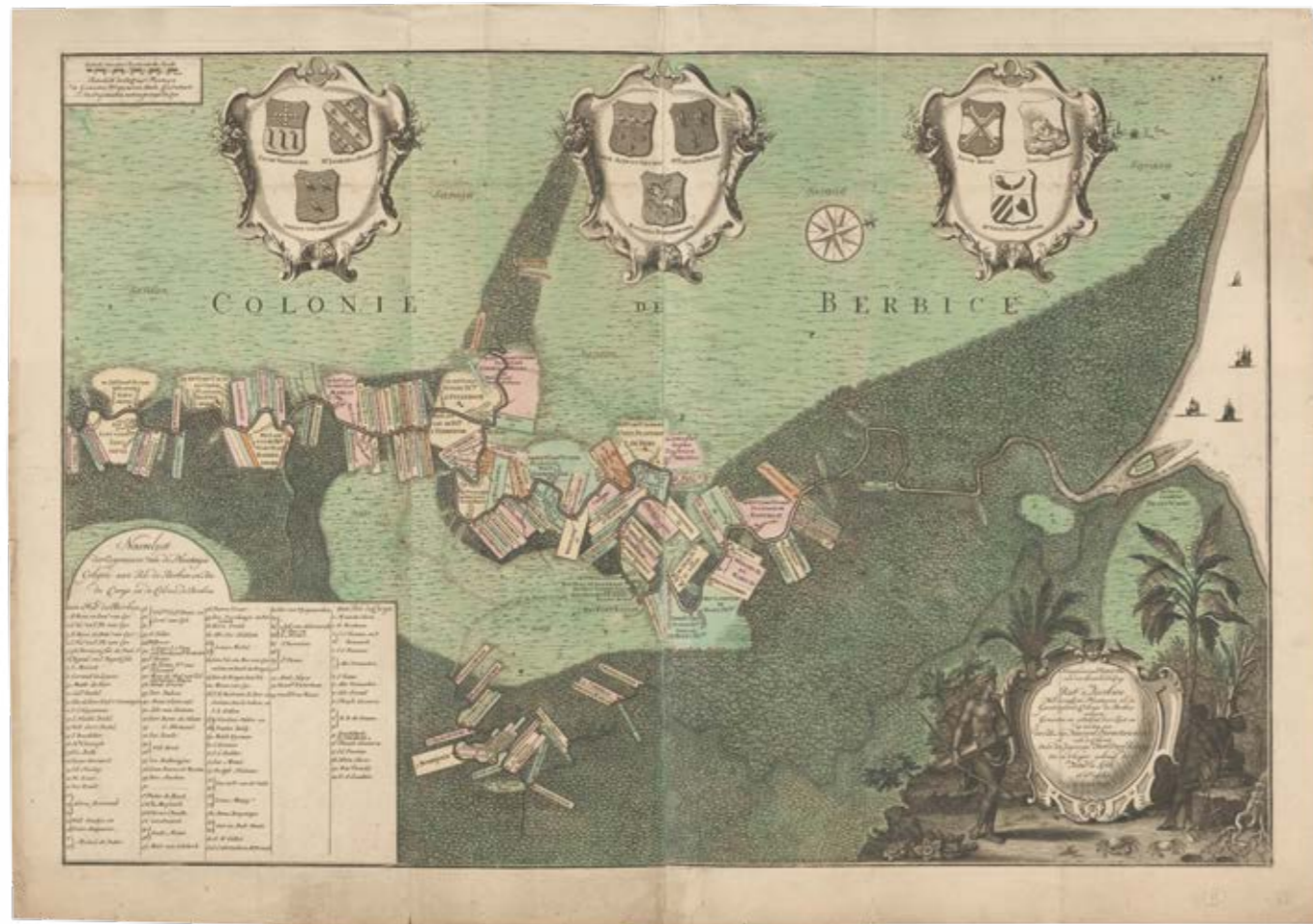
² The Essequibo and Demerary Royal Gazette van 26-1-1813, geraadpleegd via www.vc.id.au/edg/transcripts.html.

Berbice, Essequibo en Demerary. Ze waren alle drie naar een rivier genoemd – de namen waren verbasteringen van inheemse, Indiaanse, namen. De koloniën werden gesticht vanuit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden (1588-1795) om er plantages aan te leggen, waar producten als koffie, suiker, cacao, tabak en katoen verbouwd zouden worden.

Berbice en Essequibo werden in het begin van de 17e eeuw gesticht vanuit Zeeland, één van de zeven Nederlanden, maar niet door dezelfde partijen. Essequibo viel onder de West-Indische Compagnie (WIC), die de kolonie bestuurde en grond uitgaf. De WIC was een particuliere onderneming met publieke taken en bevoegdheden. Zij werkte met een octrooi van de Staten-Generaal. Het octrooi gold voor een groot gebied en betrof bijv. handel en scheepvaart, de bouw van forten, het aannemen van militairen en ambtenaren. De WIC moest ook de koloniën in haar gebied beschermen tegen aanvallen. In het Caraïbische gebied waren onder andere Spanje, Frankrijk en Engeland actief. De WIC kreeg steeds een octrooi voor een aantal jaren, 20 of 30, dat dan verlengd werd. In 1791 werd de WIC ontbonden.³

Om verschillende redenen – een tekort aan arbeidskrachten, ziekten, aanvallen en plunderingen door Fransen en Engelsen, slecht bestuur vanuit Nederland – kwam in Essequibo

³ P.M. Netscher, Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice van de vestiging van de Nederlanders aldaar tot op onze tijd, 's-Gravenhage 1888, p. 45-49, p. 85-89, p. 272.

Op deze kaart van D. Knapp uit 1742 kun je goed zien hoe dicht op elkaar gepakt de plantages lagen. In de schildjes bovenaan staan de namen van de, meestal Amsterdamse, eigenaars van de plantages met hun wapens. In de cartouche links staan de namen van de plantages, in de cartouche rechts zijn een Indiaan en een slaaf afgebeeld. Rijksmuseum, Inv. nr. NG 477.

de productie niet echt op gang. In 1746 werd voor het eerst grond langs de Demarary uitgegeven. Daar ging de ontwikkeling voorspoedig en het zwaartepunt verlegde zich allengs van Essequebo naar Demarary, dat een eigen bestuur kreeg. Essequebo en Demarary werden in 1791 na de ontbinding van de WIC samengevoegd tot één kolonie. Deze kwam aan de staat, de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.⁴

Berbice is tot 1795 steeds in particuliere handen geweest. Het werd in 1627 gesticht door Abraham van Pere, een koopman uit Vlissingen. Berbice lag in het gebied waarvoor het octrooi van de WIC gold. Van Pere had dus de toestemming van de WIC nodig en die kreeg hij. Van Pere rustte een schip uit en zond 60 kolonisten naar Berbice. Zoals het octrooi van de WIC steeds verlengd werd, zo werd ook het

⁴ Netscher, t.a.p., p. 89, p. 116, p. 128.

akkoord met de WIC steeds verlengd. In 1714 kwam Berbice in handen van de Amsterdamse koopmansfamilie Van Hoorn. Berbice was in 1712 weer eens het slachtoffer geworden van oorlogen in Europa en door Franse kapers geplunderd. De Fransen eisten een losgeld, de familie van Pere wilde of kon dat niet betalen, twee broers Van Hoorn namen de betaling over en daarmee Berbice. Zij richtten in 1720 de Sociëteit van Berbice op, een onderneming waarin men kon deelnemen met aandelen. De Sociëteit van Berbice floreerde niet erg. In 1795 werd zij door de Staten-Generaal ontbonden. Ook Berbice verviel toen aan de staat, inmiddels was dat de Bataafse Republiek (1795-1806).⁵

Koloniën deelden mee in de lotgevallen van hun moederlanden ver weg. Nederland had in 1795 in de oorlog tussen Frankrijk en Engeland de Franse

⁵ Netscher, t.a.p., p. 57, p. 59, p. 157-160, p. 275.

kant gekozen: de Bataafse Republiek kwam tot stand. In 1796 trokken de Engelsen de koloniën Essequebo/Demarary en Berbice binnen. Nergens werd ook maar enig verzet geboden. Er waren te weinig militairen die tegenstand konden bieden en bovendien waren die Oranjegezind, de planters, waaronder intussen ook veel Engelse, vonden het allemaal wel best en ook het bestuur had geen probleem met de overname. Eind 1802 en een deel van 1803 waren de koloniën weer even Nederlands tijdens een periode van vrede tussen Frankrijk en Engeland, maar toen de oorlog in 1803 hervat werd, hervatte Engeland in 1803 ook de bezetting van de koloniën. In 1813 kwam Nederland los van Frankrijk, het werd een koninkrijk onder een Oranje, koning Willem I. In 1815 kwam een verdrag tot stand tussen Nederland en Engeland, waarbij o.a. overeengekomen werd dat de koloniën officieel aan Engeland overgedragen werden.⁶

De kolonie Berbice

De kolonie is dus naar de rivier de Berbice genoemd. Aanvankelijk was de naam van de kolonie de Berbice, waarschijnlijk uitgesproken als de Berbietsje. In de 18^e eeuw werd dat verbasterd tot de Barbiche of de Berbiesjes.⁷ En dat werd weer verbasterd tot 'naar de barrebiesjes', een uitdrukking voor 'kapot, om zeep', naar aangenomen wordt omdat Berbice als een onherbergzaam oord gold met een moordend klimaat.

De Berbice is een machtige rivier van 595 km waarvan de laatste 200 km door de voormalige kolonie lopen. Hij mondt daar uit in de Atlantische Oceaan. Dit deel van de rivier heeft getijdenwerking. Een belangrijke zijrivier van de Berbice is de Canje, die vlak bij de Atlantische Oceaan in de Berbice uitmondt. De kolonie was zo'n 150 km breed. Langs de kust ligt een laagvlakte, de rest van het land bestaat uit savanne en regenwoud.

Toen de kolonisten aankwamen, was Berbice dunbevolkt. De inheemse bevolking bestond uit als nomaden levende Indianen, een paar stammen. Vanaf het allereerste begin is als beleid

⁶ Netscher, t.a.p., p. 276-285, p. 292, 293, p. 298.

⁷ J.J. Hartsinck, Beschryving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-America, Amsterdam 1770, p. 280, 281; Netscher, t.a.p., p. 59.

gevoerd om de Indianen te vriend te houden en zo mogelijk als bondgenoten in te schakelen.⁸

Ongeveer 90 km uit de kust bouwden de kolonisten langs de rivier een fort, Fort Nassau. Het heeft er gestaan tot de slavenopstand in 1763. Aan de kust, aan de monding van de Canje, was nog een kleine militaire post, Fort Sint Andries. In Fort Nassau hoorden 60 militairen te zitten, maar de bezetting was vaak niet op sterkte. In Fort Nassau was ook het bestuurscentrum. Vanaf de jaren 30 van de 18e eeuw groeide naast Fort Nassau een klein plaatsje dat de naam Nieuw Amsterdam kreeg. Wat huizen, een herberg voor de huisvesting van nieuw aangekomen kolonisten, een café, protestantse kerkgebouwen, een onderwijzer. Ook Nieuw Amsterdam overleefde de slavenopstand niet.⁹

En er waren plantages. Ze lagen in een smalle strook langs de Berbice en later ook langs de Canje. De grond langs de rivieren was vruchtbaar en de producten, vooral suiker en koffie, konden eenvoudig over de rivier vervoerd worden naar de haven voor verder transport. De Sociëteit van Berbice bezat in 1762 11 plantages en daarnaast waren er 84 plantages in particulier bezit.¹⁰

Voor het werk op die plantages waren arbeidskrachten nodig. De oplossing daarvoor sprak destijds vanzelf, en die vanzelfsprekendheid is verbijsterend: slavenarbeid. Al in het akkoord dat Abraham van Pere met de WIC sloot nam de WIC op zich om 'zoo vele zwarten als mogelijk is' aan te voeren. Bekend was al dat de inheemse Indianen niet geschikt waren voor dat werk en ongenegen. En trouwens ook te gering in aantal. De WIC had toen al een bloeiende slavenhandel vanuit Afrika.¹¹ De slaafgemaakten werkten op het land, in de huizen en soms als ambachtslieden.¹² Getalsmatig was er een wanverhouding. In 1762 had Berbice 4423 inwoners, de inheemse bevolking niet

⁸ Netscher, t.a.p., p. 10-16.

⁹ Netscher, t.a.p., p. 174-179; p. 183, 184.

¹⁰ Netscher, t.a.p., p. 191.

¹¹ Netscher, t.a.p., p. 57, 58.

¹² Ik zal in het vervolg het woord slaaf gebruiken en niet het woord 'slaafgemaakte', dat omslachtig is en voor mij geen toegevoegde waarde heeft.

meegerekend: 346 Europeanen, 3833 zwarte slaven en 244 Indiaanse slaven.¹³ Die laatsten waren het slachtoffer van twisten tussen de Indiaanse stammen onderling, waarbij de krijgsgevangenen als slaaf verkocht werden.

Uitsnede uit de kaart van Netscher waarop de plaatsen te zien zijn die in een rol speelden in de slavenopstand.

Niet alleen waren deze zwarte mensen tot slaaf gemaakt en ver van huis, wat op zich al een heel zwaar lot was, maar ze werden ook vaak slecht behandeld en soms zelfs mishandeld. Niet alleen op Berbice, overal waar van slavenarbeid gebruik werd gemaakt. Overal vonden van tijd tot tijd slavenopstanden plaats, op Berbice was er ook in 1762 al eentje, omdat er onvoldoende provisie en levensmiddelen waren. In 1763 vond de grote opstand plaats waar de kolonie deernisig gehavend

¹³ Netscher, t.a.p., p. 191.

uit kwam. Die kwam voort uit onvrede over wreedheden en verkrachtingen.¹⁴

De slavenopstand van 1763

De opstand begon op 23 februari 1763 op de plantage Magdalenenburg aan de Canje, op 27 februari kwamen ook plantages aan de Berbice in opstand. In het zuiden van de kolonie lagen de meeste plantages en daar begon de opstand dan ook. De opstandelingen gingen van plantage naar plantage. De kolonisten boden helemaal geen weerstand. Ze vluchtten per boot naar het noorden. Onderweg hadden ze het soms hard te verduren van de zeer gewelddadige opstandelingen. Soms namen ze hun slaven mee, soms lieten ze die achter met een wapen om zich te verdedigen. Sommige slaven sloten zich bij de opstand aan, sommige vluchtten, sommige bleven gewoon doorwerken. Plantages werden geplunderd, wapens buitgemaakt, kleren en kostbaarheden gestolen. Alles wat niet bruikbaar was werd in brand gestoken.

Een militair antwoord zat er niet in, in Fort Nassau was slechts een handvol militairen aanwezig. Bovendien waren de militairen en de ambtenaren ook niet van plan weerstand te bieden. De opstand breidde zich naar het noorden uit. Op 8 maart besloot de gouverneur, Van Hoogenheim, het fort in brand te steken om het niet in handen van de opstandelingen te laten vallen. Hij ging zijn toevlucht noordelijker zoeken, in Fort Sint Andries, waar een vluchtelingenkamp ontstond. Fort Sint Andries was een klein gebouwtje met wat lemen hutten, er werden ijlings hutjes met bladerdaken opgezet. Sommige kolonisten waren ook naar schepen die in de haven voor anker lagen gevluht.¹⁵

Het hoofd van de opstand werd iemand van de plantage Leliëburg, langs de Berbice, Coffy (of Cuffy of Kofi -er zijn verschillende spellingen), een Ghanees die als kind naar Berbice was gebracht. Hij had op de plantage als 'huisslaaf' gewerkt. Zijn rechterhand was Accara, van dezelfde plantage afkomstig. Coffy en Accara

¹⁴ Marjoleine Kars, Bloed in de rivier. Het onbekende verhaal van de massale slavenopstand in een Nederlandse kolonie, Amsterdam/Antwerpen 2021, p. 103.

¹⁵ Kars, t.a.p., p. 82-84; p. 89-95.

vormden een bestuur. Coffy stond aan het hoofd en noemde zich gouverneur, Accara leidde de militaire zaken en noemde zich kapitein. De opslag en distributie van voorraden werden georganiseerd- voedsel, kleding, sieraden, geld, boten enz. Het hoofdkwartier werd ingericht op de plantage Hollandia & Zeelandia.¹⁶

Coffy nam al snel contact op met gouverneur Van Hoogenheim en hij zou dat gedurende de hele tijd dat de opstand duurde met regelmaat doen. Hij wilde onderhandelen. Hij schakelde gevangen genomen Europeanen in als klerk en dicteerde brieven die hij vervolgens door henzelf en soms ook door Indianen liet bezorgen. Kopieën van die brieven zijn bewaard gebleven, het Nationaal Archief heeft ze online gezet, evenals vele andere documenten over deze episode. In april deed 'Coffy Gouverneur van de Neegers van de berbice' een interessant voorstel, namelijk om de kolonie in tweeën te splitsen: de zuidelijke helft voor de opstandelingen, de andere helft voor de kolonisten. Een van de brieven met dit voorstel ging vergezeld van een cadeau: twee gouden schoengespen. Aan Nederlandse zijde werd het voorstel om te onderhandelen dankbaar aangegrepen om de zaak te traineren. Over en weer werd gecorrespondeerd. In augustus werd de eis teruggebracht van de helft van de kolonie tot vier met name genoemde plantages.¹⁷

En dan staakt Coffy, na opnieuw een ontwijkend antwoord van Van Hoogenheim, de onderhandelingen. Niet alle opstandelingen waren het eens geweest met zijn diplomatieke aanpak. Er ontstond een conflict met een van de leiders, Acca, die juist, anders dan Coffy, een voorstander van geweld was. In september pleegde Coffy zelfmoord. Daarop ontstond een machtsstrijd tussen de verschillende leiders, waaruit deze Acca uiteindelijk naar voren kwam als de nieuwe 'gouverneur'.¹⁸

In oktober keerde het tij. Vanuit Nederland kwamen de eerste schepen met militairen en voorraden aan. In november en december kwam er ook hulp uit Suriname en St. Eustatius.

¹⁶ Kars, t.a.p., p. 98-111.

¹⁷ Kars, t.a.p., p. 134-140; p. 189- 195; Netscher, t.a.p., p. 211;

¹⁸ Kars, t.a.p., p. 195-200.

De opstandelingen kampten met tekorten aan wapens en voedsel en begonnen op de vlucht te slaan of kwamen zich overgeven. En op 1 januari 1764 arriveerden nog eens zo'n 700 militairen uit Nederland. Eind januari was de opstand gebroken. Ongeveer 1800 slaven waren omgekomen en 40 Europeanen. Daarna moesten nog zo'n 300 opstandelingen opgespoord worden die zich in de bossen verscholen hadden. In juni waren ook de laatste opgepakt met hulp van inheemsen en, jawel, slaven. In maart was met de berechting begonnen. Het gerecht bestond uit drie planters. Tot in december 1764 vonden er executies plaats, toen kwam er een generaal pardon.¹⁹

Voor Coffy werd dit monument opgericht in de hoofdstad Georgetown, in het voormalige Demarary. Sinds 1970 wordt het begin van de slavenopstand ieder jaar op 23 februari herdacht.

¹⁹ Netscher, t.a.p., p. 229-249; Kars, t.a.p., p. 206-288.

Het Berbice van Hendrik Staal en Catharina Christina Kip

Omstreeks 1800 kwam Hendrik Staal op Berbice aan. Catharina Christina Kip, met wie hij in 1808 trouwde, woonde er toen al. Hoe stonden de zaken er toen voor?

De kolonie herstelde zich na de slavenopstand maar moeizaam. Al snel na de opstand waren er plannen om Fort Nassau naar de kust te verplaatsen. Fort Nassau lag 90 km uit de kust, zodat een deel van de kolonie onbeschermd was, terwijl juist veel planters zich in het noorden kwamen vestigen. De Sociëteit, die als eigenaar van de kolonie verantwoordelijk was voor de defensie en het bestuur, hield echter de hand op de knip. Op de plek van Fort Nassau werden wat bastions neergezet en voorlopig bleef het bestuurscentrum daar. Maar de plannen gingen door en in 1794, dus vlak voor de Engelse bezetting, werd het oude Fort Nassau definitief verlaten en de nieuwe vestiging aan de kust in gebruik genomen. Die lag aan de monding van de Berbice, niet aan die van de Canje, waar het oude Fort Sint Andries, inmiddels een ruïne, gelegen had. Het gouvernementsgebouw stond aan de rivier, daarachter lag een wijk met een ziekenhuis, een apotheek, werkplaatsen, een kazerne en woningen voor beambten en militairen. De bouw van huizen voor particulieren was in 1774 al van start gegaan. Aan het eind van de eeuw was er een nieuwe plaats Nieuw Amsterdam met behalve de genoemde gebouwen particuliere woningen, een veilinggebouw, twee herbergen, waarvan één met twee biljarttafels en een kegelbaan, kerkgebouwen, winkels.²⁰ Hier hadden Staal en zijn compagnon ook hun kantoor.

Tijdens de opstand was een derde van de plantages verwoest. In 1774 waren er al weer 104 plantages, aan het eind van de eeuw waren dat er 300. De belangrijkste producten waren koffie en suiker, aan de kust werd vanaf ongeveer 1790 ook katoen verbouwd. Slaven waren er nog steeds, hoewel de Afrikaanse slavenhandel vanaf 1808 terugliep omdat er steeds meer stemmen tot afschaffing opgingen. In 1817 werd

een volkstelling gehouden in de twee koloniën. Berbice telde meer dan 24.000, Essequibo/Demarary meer dan 77.000 slaven op een totaal aantal vrijen in beide koloniën van 8000.²¹

Hoe zag het dagelijkse leven eruit? Het zal in het kleinere Berbice niet heel anders zijn toegegaan dan in Essequibo/Demarary. Daar verscheen enkele malen per week een krant die ook in Berbice gelezen werd en die ook wel mededelingen over Berbice bevatte. Online te raadplegen zijn kranten tussen 1793 en 1817.²² Uit die kranten krijgt men een aardige indruk van het leven in Essequibo/Demarary. In Berbice verscheen pas vanaf 1813 een krant, de Berbice Gazette.

Er was weinig dat niet te koop was. In de kranten stond wat er te krijgen was op veilingen, 'vendue's', of met welke artikelen welk schip was binnengelopen. Een greep. Etenswaren zoals olijven, vermicelli, macaroni, rozijnen, amandelen, mosterd. Bureaus, theetafels, kasten, vaak van mahoniehout. Gin, brandewijn, port en madeira. Piano's en violen, en de snaren daarvoor, muziekpapier, bladmuziek. Zijden hoeden, korte en lange leren en zijden dameshandschoenen. Dit alles was ook in winkels te koop, ook in Berbice, zoals blijkt uit een beschrijving uit 1811 van het assortiment van een winkel in Nieuw Amsterdam.²³

Een vaste rubriek in de kranten was dan ook de aankomst en het vertrek van schepen. De vertrekkende schepen namen de productie van de plantages mee en soms post. Voor de post stond in de krant bij welke winkel de brieftas voor te verzenden post stond.

Er waren concerten en bals. Een traiteur bood zich aan, een optreden van een tovenaars werd aangekondigd. Er werd gewaarschuwd voor oplichting en voor vals geld.

En dan waren er nog steeds slaven. Hun verkoop werd ook aangekondigd, soms van hele

²¹ Netscher, t.a.p., p. 303.

²² www.vc.id.au/edg/transcripts.html.

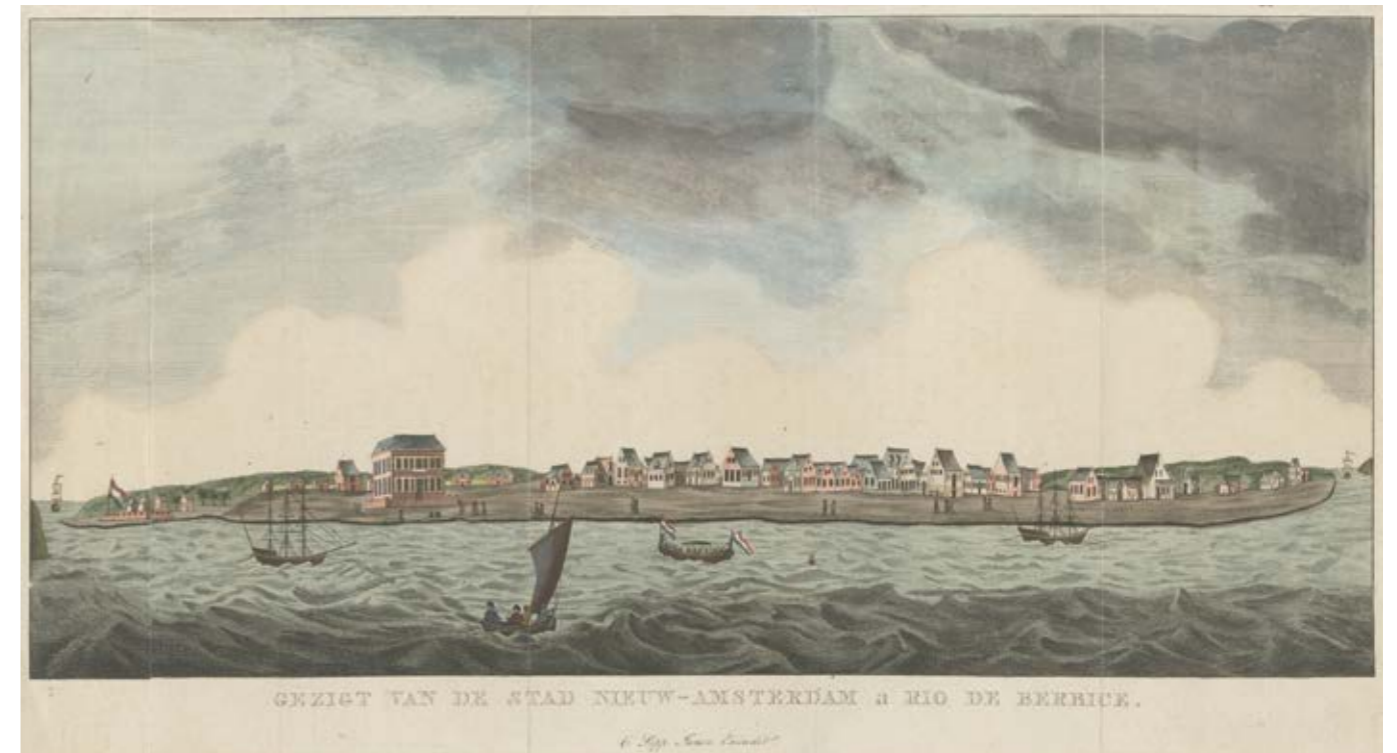
²³ Swaving's Reizen en lotgevallen door hemzelf schreven, Dordrecht 1827, Tweede deel, p. 225.

gezinnen. Ze liepen ook nogal eens weg. Dat was een andere vaste rubriek, weggelopen en weer opgepakte slaven. Ze werden gevangen gezet tot hun eigenaar ze kwam ophalen. In 1808 komt in deze rubriek de slaaf Pompee van Hendrik Staal voor.

Toen het echtpaar Staal op Berbice woonde, stond dit onder Engels bestuur. Vanaf 1796 tot 1815 was het met een kleine onderbreking in 1802 en 1803 bezet, in 1815 werd het officieel aan Engeland overgedragen. De Nederlandse inwoners waren in 1796 gelijkgesteld aan de Engelsen, hun eigendom werd gerespecteerd

tussen Engeland en Frankrijk, werd Berbice aan Engeland overgedragen. In de praktijk zal er weinig veranderd zijn.

De overdracht bezorgde Hendrik Staal een opdracht. De Sociëteit van Berbice was in 1796 eigenaar van vier plantages. In 1796 en in 1804 was door de Engelsen toegezegd dat deze eigendomsrechten geëerbiedigd zouden worden. Niettemin had een gouverneur ze in 1804 in bezit genomen voor de Britse kroon. De rechthebbenden in Nederland wisten door tussenkomst van de koning te bedingen dat in het verdrag met Engeland een bepaling werd

C. Sepp Jansz., Nieuw Amsterdam omstreeks 1800. New York Public Library, Digital Collections.

en ze mochten hun eigen recht behouden – geen wonder dat de Nederlanders zich niet druk maakten over de bezetting. Wel namen de Engelsen al een voorschotje op de verwachte overdracht. In 1807 werd bepaald dat publieke ambten bij voorkeur door Engelsen vervuld zouden worden en in 1808 dat stukken in het Nederlands alleen in behandeling genomen zouden worden als er een Engelse vertaling was bijgevoegd.²⁴ In 1815, na afloop van de oorlog

²⁴ Netscher, t.a.p., p. 289.

opgenomen dat voor die vier plantages een regeling zou komen. Al meteen na de ratificatie van het verdrag werd afgesproken dat Hendrik Staal als agent voor de rechthebbenden zou optreden. Het had veel voeten in de aarde. Ten slotte werd besloten dat de plantages verkocht zouden worden. In 1818 was alles uiteindelijk rond. Het transport vond pas in 1821 plaats.²⁵ Toen was Hendrik Staal al naar Nederland teruggekeerd. ■

²⁵ Netscher, t.a.p., p. 3-6.

²⁰ C. Bosman, Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana). De planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800, Hilversum 1994, p. 32-42; p. 60-63; p. 81.

Oude vormen in Voor schotens landschap¹

De mens is altijd in de weer met het landschap. Bijna nergens in ons land is nog een plek waar we niet iets aan hebben veranderd. Gelukkig is de geschiedenis van ons landschap vastgelegd in vele prachtige kaarten die ons een beeld geven hoe het landschap eruit heeft gezien.

Door Jan H.M. Sloof

Polderarchieven Rijnland

Bij het inventariseren van de polderarchieven en het bestuderen van de landkaarten viel het mij op dat in sommige gemeenten nog wel sporen van de oude landinrichting aanwezig zijn. Daarbij zijn er, nu een paar decennia later, alweer een paar van verdwenen vanwege wegaanleg, woningbouw etc. De sporen uit het verleden waar ik op doel zijn vooral oude kronkelige waterlopen en polderkaden.

Plattegrond van Voorschoten, 1960, Noord-Hoflandsche Polder. De kronkelende watergangen zijn het oudst, ze zijn gevormd door de natuurelementen. Bij de bebouwing kwamen daar rechte afwateringsloten bij. De spoorlijn doorbreekt alles. Rechts Park Ter Wadding (groen) en de Rijn (blauw).

In de bollenstreek direct boven Leiden trof ik nog gemeentegrenzen aan in het midden van kronkelige polderslootjes en zelfs een

¹ Met dank aan fotograaf René Zoetemelk, Voorschoten.

'drie gemeenten punt' midden in een sloot met zijtak.² De Voorschotense gemeentegrenzen liggen ook grotendeels midden in water. Noordelijk is dat de Rijn, oostelijk de Vliet, zuidelijk wel over weiland, maar westelijk ook weer in water (poldersloten).³ Van de in Voorschoten van zuidwest naar noordoost lopende duinruggen is alleen nog de doorgaande weg en het oude centrum over.⁴ Het zand werd vanaf het begin van de 16^e eeuw afgevoerd naar de steden en naar de oostelijk gelegen dorpen. Alleen enkele lanen, dwars op de Veurseweg, liggen nog op oude hoogte. In het noordelijke deel van de gemeente werd klei afgegraven. De volgende fase was bebouwing. En dan nu: in krap zeventig jaar tijd is veel van dat landschap verdwenen en ingericht als woonwijk. Slechts op onbebouwde plekken zoals polders en tuinen van buitenplaatsen is nog iets van oud landschap waarneembaar.

Kronkelende watergangen

Op de eerste nauwkeurige kadastrale kaart van Voorschoten uit 1832 zie je nog sporen van de inrichting van het landschap uit het verre verleden. Zoals bijvoorbeeld sloten met heel grillige vormen. Het zijn de oudste natuurlijke stroompjes. Ze dateren van de tijd van vóór de bebouwing in de 17^e eeuw. En ze zijn intact gebleven bij de bebouwing. Maar er kwamen ook wel recht gegraven

² Het meest zuidwestelijke puntje van de gemeente Sassenheim ligt in een kruising van twee sloten. Zuidwaarts is Rijnsburg en westwaarts Voorhout.

³ Bij de grenswijziging in 1966 werd een groot deel van Voorschoten ten zuiden van de Rijn onderdeel van de gemeente Leiden met als gevolg dat ook hier de grens in poldersloten kwam te liggen.

⁴ Het 'Hoghe van Voorschoten'.

Huis Roucoop omstreeks 1730. Atlas Schoenmaker, Koninklijk Oudheidkundig Genootschap.

sloten bij. Na de Tweede Wereldoorlog kwam woningbouw op gang en verdwenen veel oude landinrichtingssporen. Alleen de over de spoorlijn gelegen nog onbebouwde Papenwegse polder en de Duivenvoordse-Veenzijdse polder bleven ongemoeid.

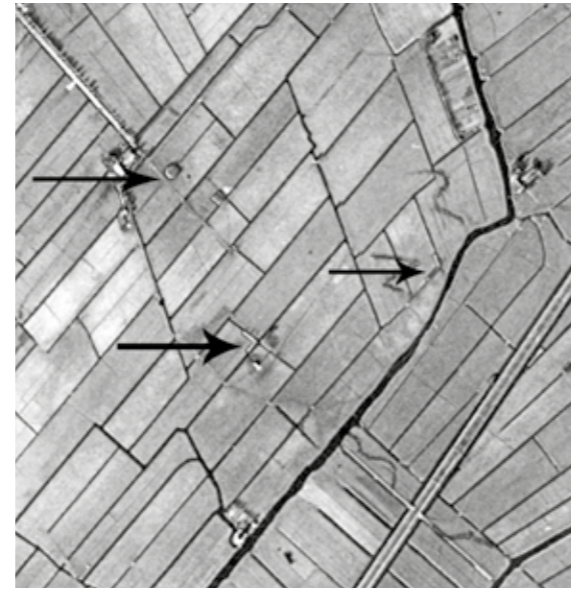
Cirkel en ster bij het huis Roucoop

Op de kadastrale kaart van 1832 zien we dat de bezitters van huis Roucoop hun tuin op een bijzondere wijze hebben ingericht. Zuidelijk van de plaats waar het huis tot 1814 stond is een stervormige vijver. Oostelijker, richting de Vliet, ligt een volkomen ronde singel met daarin een eiland. De stervormige vijver verdween voor 1940 en het eiland ongeveer twintig jaar later. Het land was intussen ingericht als industriegebied.

Kadastrale plattegrond van Voorschoten, 1832. Een stervormige en een ronde waterpartij in de tuin van het voormalige huis Roucoop. Het grote huis stond ten noorden van de stervormige vijver en is in 1824 afgebroken. Daarvandaan loopt een vaarsloot naar de Vliet. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed.

Plattegrond van Voorschoten, 1960, Papenwegse polder. Midden boven eindigt de uit Wassenaar komende Nieuwe weg bij een ronde waterpartij. Lager zijn nog een paar landschapsversieringen in de vorm van een ster en een omgekeerde letter L zichtbaar. Onder is de spoorlijn.

Luchtfoto van het noordelijke deel van de Papenwegse polder, 1938. Linksboven de Nieuwe weg. De bovenste pijl wijst naar de ronde waterpartij, de volgende pijlen naar de bosschages midden in het polderlandschap. Gemeentearchief Den Haag.

Nog een cirkel-, een ster-, en zelfs een L-vorm

Op de kadastrale kaart van 1832 en zelfs nog op de gemeentekaart van 1960 is midden in het noordelijke deel van de Papenwegse polder een cirkel, een stervorm en een L-vorm

De ronde waterpartij (eiland) in de Papenwegse polder aan het eind van de Nieuwe weg. Foto Google, 2016.

ingetekend. Deze 'vreemde vormen' in het landschap bevinden zich aan het eind van de Nieuwe Weg. Dat is de landbouwweg die vanaf de Rijksstraatweg in Wassenaar naar de Papenwegse polder loopt. Genoemde cirkel bestaat uit een volkomen ronde sloot met daarbinnen een eiland dat met bomen is beplant.⁵ De ster, wat oostelijker in de polder, bestaat uit vier stroken bos en de L-vorm eveneens.⁶ Het zijn van die typische elementen die een tuin bij een kasteel of buitenplaats versieren. Bijzonder, want hier zijn ze aangelegd midden in de polder en niet in een kasteeltuin of buitenplaats. Ze dateren uit de achttiende eeuw. Het ster- en het L-vormige bos zijn na 1960 verdwenen. De cirkel (het eiland met bos) bestaat nog! Bij de aanleg van de Rijnlandroute (verbinding autoweg A4 met A 44) werd dit 'stukje oud Voorschoten' ongemoeid gelaten.

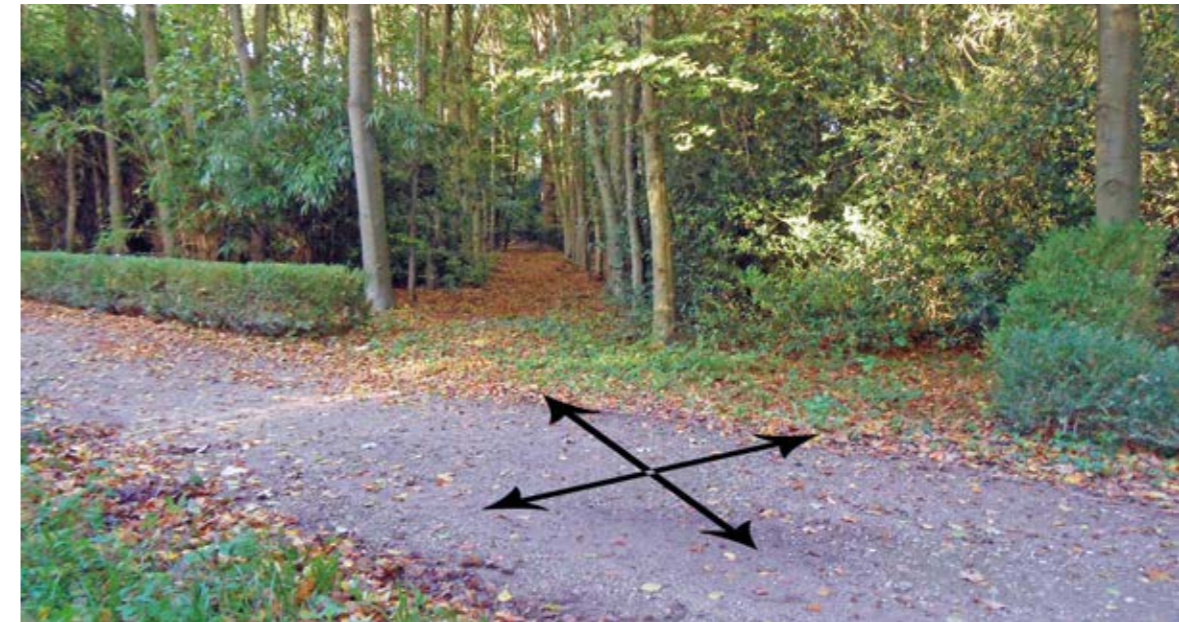
Restanten van paden in het oude sterrenbos van Ter Horst

Op de kaart van het hoogheemraadschap van Rijnland van 1687 valt de bijzondere tuinaanleg

⁵ In 1832: sectie A 316, eigendom van mevrouw Meurs, huisvrouw van Paulus Repelaar.
⁶ In 1832: sectie A 335 en 348 en de L-vorm sectie A 339, alles eigendom van Leendert van der Kleij.

ten noorden van het huis Ter Horst nogal op. Het is een groot rechthoekig aangelegd bos met veel kruisgewijze en diagonale lanen. Men noemde het Sterrenbos en het is dan al zo'n veertig jaar oud. En steeds op latere kaarten is deze

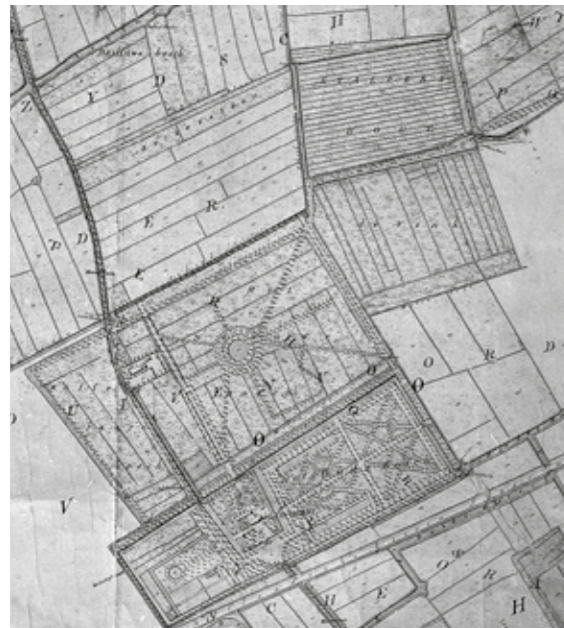
bijzondere bostuin uitgebreid ingetekend. Maar in de twintigste eeuw is het Sterrenbos niet meer onderhouden. In ieder geval niet meer gelet op de instandhouding van de vele lanen.

Op de voorgrond de lange rechte wandellaan vanaf huis Ter Horst (links buiten beeld) naar het noorden. Bovenste pijl links: de laatste nog bestaande diagonale laan, richting zuidwest. De laan naar het noordwesten, er pal naast beginnend, is vervallen. De foto is in 2020 genomen met de rug naar de vervallen oostelijke laan, richting de kerktoeren van Voorschoten. De oostelijke laan richting station Voorschoten is geheel vervallen.

Huis Ter Horst met de prachtige tuinaanleg in 1856. Tekening P.J. Lutgers.

Kaart van de Horsten, 1854. De onderste rechthoek is het 'Oude Bosch', een sterrenbos met kruisgewijze en diagonale wandellanen met daarin het huis Ter Horst. Boven op de kaart het 'Nieuwe Bosch' uit de 19e eeuw met in het midden een vijver, 'De Kom'. Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Inv. nr. 331440.

zijn buxushagen. Daar waar in de haag openingen waren en nog zijn voor de kruisende lanen is met de hier beschreven wetenschap nog wel iets van een kruisende laan te ontdekken.

Aan het begin van de 19^e eeuw werd achter het Sterrenbos het Nieuwe Bos aangelegd. Ook met stervormige beplantingslanen en met in het midden een vijver, genaamd De Kom. Dit laatstgenoemde deel van het Koninklijk landgoed is niet openbaar toegankelijk, maar op luchtfoto's zie je de komvormige vijver en zijn nog vaag de lijnen van de vroegere lanen te herkennen.

De grote middelste laan die strekt vanaf het jachtslot tot het eind van het Sterrenbos is nog wel geheel intact. Aan beide zijden van de laan

Gemeentekaart van Voorschoten, 1960, Papenwegse polder. Onderaan is de spoorlijn. In rood de Donklaan en daarboven de Dobbeweg met de daar gevestigde industrie. Boven is de grens tussen Voorschoten en Wassenaar. Daaronder de door de heer Zonneveld aangegeven namen van weilanden.

01 laan van de Koningin 02 land van Zalm (twee kampen) 03 land van Grundeken 04 voorste tien hond 05 voorste stuk 06 bunder van Van Vliet 07 veertien hond 08 voorste negen hond 09 land van de Koningin (langer strook) 10 land van Jan Gunning (zes kampen) 11 voorste bosland 12 achterste bosland 13 haverland 14? 15 land van Hooijmans (twee kampen) 16 land van de Koningin (tien kampen) met: 16a hoge negen hond en met: 16b achterste tien hond 17 lage negen hond in twee kampen (is onderdeel van het noordelijkste stuk van de 40 voorste morgens) 18 en 19? 20 twee morgen van Koos de Groot 21 smalle stuk met zuidelijk vierkantje 22 hoge twee morgen (twee kampen) 23 armenland v.d. Parochiële Caritas met 24 de achterste sniep 25 het zeventhondje van Steengracht 26 achterste morgen 27 Elba 28 bunderstukken van elk zeven hond 29 voorste molenstuk 30 land van Knijnenburg 31 Canada (drie kampen) 32 twee bunderstukken 33 achterste molenstuk met de poldermolen.

Weilanden met een naam

Bij de boeren en tuinders was het de gewoonte om de stukken land een naam of nummer te geven. Op die manier was het gemakkelijker om aan huisgenoten, personeel en loonwerkers aan te geven op welk stuk land er iets moest gebeuren. Denk bijvoorbeeld aan het verplaatsen van vee, het bewerken van het land en het onderhoud van de sloten. Ze zijn soms heel oud; nog van vorige eigenaren van de landen, maar er kwamen ook nieuwe bij.

Donk

Reizend per trein van Leiden naar Voorschoten zie je, vlak voordat je rechts de grote boerderij Donkwoning passeert, een stuk weiland in een opvallende puntige vorm. Het ligt hoger dan de andere stukken land en is omgeven door een sloot. Het is genaamd 'Donk' of 'Hoge Donk'. Het is het noordelijkste deel van een eeuwenoude zandrug die van hier tot de Binkhorst (Den Haag) strekte. Op die oude zand- of duinrug lag een weg, die op de oude kaart van

Midden op de luchtfoto uit 1938: de Donk, het hooggelegen stuk land westelijk van de spoorlijn. Nu, in 2021, deels ingericht als industrieterrein Dobbewijk. Gemeentearchief Den Haag.

Toen we in 1999 de kadastrale atlas van Voorschoten uitgaven, kwam de heer P.Th. Zonneveld van de boerderij aan de Papelaan West op het idee mij de namen van de landen van een deel van de Papenwegse polder door te geven.⁷ Sommige namen komen uit een ver verleden, zoals morgen, hond, kamp, sniep.⁸ Voor dit artikel heb ik ze overgezet op de gemeentekaart van Voorschoten uit 1960.

het hoogheemraadschap van Rijnland uit 1647 al wordt aangeduid als 'oude vervallen Veenwegh'. Rembrandtkenner Theo Laurentius maakte in het kader van landschapsverkenning regelmatig met de kano tochten door Voorschoten. Over de Donk schreef hij: '... op de Donk, liggend op je buik in het gras, kijk je over de ruggen van de koeien in het volgend stuk grasland heen'.⁹ Als gevolg van de uitbreiding van het industriegebied is de vorm van de donk vrijwel verdwenen. ■

7 J.H.M. Sloof en R.F. Wybrands, Kadastrale Atlas Zuid-Holland Voorschoten 1832, Den Haag 1999.

8 Rijnlandse morgen: 0,85 ha; hond: 0,15 ha; kamp: een door sloten afgescheiden stuk land; sniep (sneep); puntig toelopende strook grond. Elba: meestal een stuk land dat lastig bereikbaar is, of ver weg ('verbannen naar').

9 Th. Laurentius, Korte verhandeling nopens de oude Veenwegh, in: Geen schepsel wordt vergeten. Liber amicorum voor Jan Willem Schulte Nordholt, Amsterdam 1985, p. 179-190.

Een muzikale schat van de zolder van kasteel Duivenvoorde

Musiceren, dansen, ook onze voorouders genoten daar geweldig van. Maar wel op een andere manier dan tegenwoordig. Kasteel Duivenvoorde beschikt over een grote zolder met vele schatten en de gitaar die daar lag was aanleiding voor OGLV om eens wat meer te weten te komen over deze gitaar en de muzikale context van de 18^e eeuw.

Door Henny van der Klis¹

De gitaar van Gosewyn Spyker uit 1760

Voor de 'consumptiemaatschappij' in de Westerse wereld losbrak, werd niets weggegooid. Bezittingen werden meestal goed geregistreerd.

¹ Met dank aan Jan van Cappelle (instrumentbouwer), Izhar Elias (gitarist, gespecialiseerd in oude muziek), Irene Storm van Leeuwen-van der Horst en Simone Nieuwenbroek (medewerkers kasteel Duivenvoorde) die hun kennis en literatuur wilden delen.

Wanneer er iets kapot ging, uit de mode of in onbruik raakte, werd het niet weggegooid, maar bewaard voor eventueel hergebruik. Zeker bij adellijke families.

De grote restauratie van kasteel Duivenvoorde in 1960 leverde een aantal muzikale verrassingen op in de vorm van muziekinstrumenten. De

De gitaar uit 1760, gebouwd door Gosewyn Spyker. Foto René Zoetemelk.

de zolder van

De gitaar van Gosewyn Spyker

De gitaar oogt niet erg indrukwekkend. De klankkast is van fijn sparrenhout, de hals is gefineerd met ebbenhout, de kop van de gitaar is gemaakt van esdoornhout en het bovenblad van vurenhout. De florale motieven aan beide kanten van de brug zijn nogal lomp en asymmetrisch.

Het woord 'SPYKER' is in de bodem gebrand of gesneden. Dit is een ongewone plek voor de naam van de maker. Het klankgat is niet gedecoreerd. Misschien is de decoratie verdwenen. De gebruikelijke papieren rosette, of een klein slagblad van hardhout rond het klankgat om te voorkomen dat het zachte hout van de klankkast wordt beschadigd, ontbreekt ook. De gitaar vertoont sporen van intensief gebruik. Dit is de enige bekende gitaar van Spyker die is gevonden. Omdat dit zo ongewoon is, zou je kunnen veronderstellen dat Spyker het instrument geïmporteerd heeft en voorzien van een label met zijn naam. Een tegenargument is dat Spyker hiervoor speciale gedrukte labels had met 'Werd verkogt / by Gosewyn Spyker / in Amsterdam. Het label in de gitaar van Duivenvoorde wijst erop dat Spyker het instrument zelf heeft gemaakt.

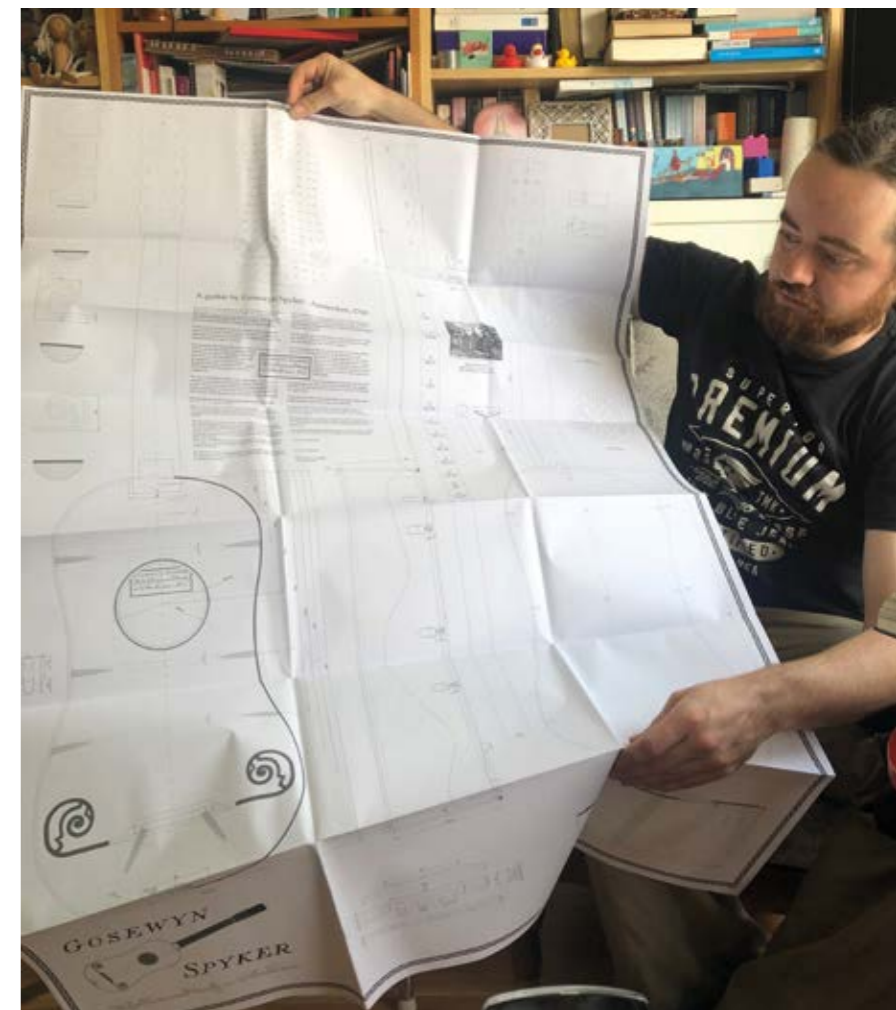
Jelma van Amersfoort, t.a.p., p. 39, 40.

oudste instrumenten zijn een gitaar met een etiket op naam van Gosewyn Spyker, een ernstig beschadigde tafelpiano en een giraffepiano.² De laatste bevond zich destijds in het huis van de jachttopziener die hem gebruikte als gewerenkast. Van later datum, eind 19^e eeuw, waren een soort vóórzetpianola, een speeldoos uit 1890 en een cylinderpiano. Deze laatste sprong omstreeks 1906 met een knal uit elkaar en werd op zolder opgeborgen.³

Musicologen zijn altijd op zoek naar oude en bijzondere instrumenten. En de gitaar van Gosewyn Spyker trok de aandacht van twee musicologen: Jelma van Amersfoort en Jan van Cappelle. Samen deden zij in 2018 onderzoek naar de gitaar en hebben hun bevindingen gepresenteerd in het Cambridge Music Consortium, een instituut dat op hoog niveau les geeft in het bespelen van snaarinstrumenten.

² Een giraffe piano is een piano met een verticaal opstaande snarenkast. Dit type instrument is in verschillende vormen gebouwd in de 19e eeuw, vooral in Wenen. Het was een geliefde blikvanger in de huiskamers van de gegoede burgerij. Bron: <https://www.technischesmuseum.at/object/giraffenfluegel>

³ Theo Laurentius, Duivenvoorde 1226 – 1976 Een bundel wetenswaardigheden en herinneringen, in het licht gegeven ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van het huis Duivenvoorde, 's-Gravenhage 1976, p. 27.

Jan van Cappelle, instrumentbouwer, met de bouwtekening voor de kopie die hij van de gitaar maakte. Foto Henny van der Klis.

Het label in de gitaar. Foto René Zoetemelk.

Jan van Cappelle is bouwer van historische gitaren, luiten, lieren. Hij maakte een uitgebreide technische analyse en tekeningen van de gitaar. Hij vertelt dat de gitaar is gebouwd door Gosewijn Spyker, een bekende Nederlandse

bouwer van violen en colasciones.⁴ Dat was gemakkelijk te achterhalen want binnenin de gitaar zit een label met de naam van de bouwer, het bouwjaar en de plaats: 'Gosewijn Spyker, MuzykInstrumentMaaker in Amsterdam A:1760'.

Wat de gitaar bijzonder maakt is dat dit de enige en oudste Spaanse 5 korige (met dubbele snaren) gitaar van Nederlandse makelij is. Op het eerste gezicht lijkt de gitaar op de instrumenten die gemaakt werden door de bekende Parijse familie Voboam, die in de 17e en 18e eeuw bijna een eeuw lang barokgitaren bouwde voor de elite. Hun bekendheid is te danken aan de grote hoeveelheid bewaard gebleven Voboam-gitaren in musea en privé-collecties. Spyker zal het werk van Voboam zeker gekend hebben.⁵

De gitaar was al sinds de 19e eeuw in de collectie. Hij was in het bezit van Henriette van Neukirchen genaamd Nyvenheim, maar wanneer hij in haar bezit is gekomen, is onbekend want helaas ontbreekt een aankoopbon. De originele houten koffer waarin de gitaar bewaard werd, gevoerd met groen wolvlit, is gelukkig bewaard gebleven. Er zit een spoorweglabel van de

⁴ Een colascione is een 2-snarig instrument dat in de comedia del arte werd gebruikt.

⁵ an van Cappelle, Voboam: Guitars fit for a king, <https://thedutchlulier.wordpress.com/2020/02/04/>.

Gosewijn Spyker

Gosewijn Spyker (ca. 1706–82) is geboren in Eibergen, vlakbij de Duitse grens. Hij verhuisde naar Amsterdam rond zijn 25ste waar hij in 1744 'poorter' werd. Dat wil zeggen burger van Amsterdam met stadsrechten waardoor hij bijzondere politieke en economische rechten genoot. Hij was protestant.

Hij woonde en werkte daar de rest van zijn leven, tot hij in 1782 stierf in een armenhuis. Hij trouwde vier keer en had minstens zes kinderen. Hij was niet alleen instrumentbouwer van violen, altviolen en gitaren, maar ook handelaar. Hij maakte gebruik van excellente materialen. Er zijn maar twee instrumenten van hem, voor zover bekend, bewaard gebleven: een kleine colascione uit 1757 in het Muziekinstrumenten Museum (MIM) in Brussel en de gitaar op Duivenvoorde.

Jelma van Amersfoort, 'Extra fine Guitars after the newest Fashion': guitar- and cittern-making in the northern Netherlands, 1750–1800, 2018, p. 38, 39, geraadpleegd via <https://twin.sci-hub.se/6854/6dd3e3e697ae358dbcc68d9367c0fdd/vanamersfoort2018.pdf>

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij op, dus er is met de gitaar gereisd.

Van Cappelle vertelt dat je er niet meer op kan spelen. 'De gitaar is in een latere fase verbouwd naar een 6 snarige gitaar. Dat kan je zien aan de boorgaatjes in de brug. Als er vervolgens te zware snaren op worden gezet, trek je de gitaar in tweeën. In dit geval is de brug afgebroken. Ook de snaren ontbreken. Snaren zijn een verbruiksartikel, die vergaan.'

Van Cappelle heeft in 2019 een kopie gebouwd van de gitaar, ook van de originele koffer. 'Een instrument laat zich lezen als een boek en die kennis benut ik bij de bouw van replica's. Als je een spoor van een druppel lijm ziet, dan kan je nagaan hoe de gitaar is gebouwd. Een druppel loopt natuurlijk nooit naar boven. Ook experimenteer ik met nagemaakt gereedschap uit andere tijden. Aan uitschieters van een mes kan je opmaken vanuit welke hoek het hout is gesneden.

De kwaliteit van het hout is erg belangrijk voor instrumentbouwers. Een goede kwaliteit hout heeft weinig jaarringen, waardoor je het hout dun kan maken. Dit type grenen groeit hoog in de bergen.'

Ook de snaren maakt Van Cappelle zelf, van schapendarm. Schapen hebben heel sterke darmen vanwege het stugge voedsel dat ze eten. Er gaan wel 6 darmen in een snaar. Als hij een instrument onderzoekt, bestudeert hij ook de dikte van de snaren en hoe ze getwist zijn.

Op de vraag of er ook kattendarmen gebruikt werden, zegt hij dat dit een fabel is, gebaseerd op een vertaalfout. 'Catgut is een type snaar, waarschijnlijk een afkorting van het woord "cattlegut" (cattle=vee). Het misverstand is ontstaan dat er snaren van kattendarm zouden zijn gemaakt, maar die zijn totaal ongeschikt, veel te dun.'

Henriette baronesse van Neukirchen genaamd Nyvenheim

Henriette baronesse van Neukirchen genaamd Nyvenheim (1807-1849) erfde in 1817 kasteel Duivenvoorde. Zij was van verarmde adel,

hoewel dat nogal betrekkelijk was gezien de levensomstandigheden in die tijd. Door de grote kindersterfte concentreerde adellijk bezit zich soms opeens bij één nakomeling. Niettemin was het verwaarloosde kasteel wel een last. In 1830 trouwde zij met de steenrijke jonkheer Nicolaas Johan Steengracht en het echtpaar besloot tot een grondige opknappbeurt van het kasteel. Henriette blies het kasteel nieuw leven in en richtte het in naar de smaak van de 19e eeuw. Haar belangstelling was breed, ze was reislustig en kocht onderweg vaak charmante reisgidsen. Ze verzamelde schelpen en stenen en had grote interesse in planten. Daarin kwam ook haar tekentalent tot uitdrukking.

Jean-Baptiste van der Hulst, Henriette Jeanne Christine baronesse van Neukirchen genaamd Nyvenheim, 1832. Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, objectnr.: C 555.

De gitaar is waarschijnlijk in de boedel gebracht door Henriette bij haar huwelijk met Steengracht. In de bibliotheek van Duivenvoorde werd lang een verzameling gedrukte en met de hand geschreven muziek bewaard. Ze behoorde voor het grootste gedeelte aan

de moeder van Henriette, Maria Gravin van Rechteren (1789 – 1808). Een muziekschriftje, handgeschreven, is opgedragen aan de moeder van Henriette door de componist van het stuk. Henriette was haar enig kind.

Er is in de Duivenvoordse bibliotheek een aantal albums met gedrukte bladmuziek bewaard gebleven. De serie dateert uit de tweede helft van de 18e eeuw. Bijzonder zijn twee kleine, in rood marokijn gebonden en met bladgoud

Twee in rood marokijn gebonden boekjes. Foto René Zoetemelk.

versierde boekjes. Marokijn is een fijn soort geitenleer om boeken in te binden en kostbaar lederwerk mee te maken. Het ene bevat in handschrift genoteerde melodieën en het andere de bijbehorende danspassen. Gezien de versiering van de bandjes en het papier waarop geschreven is, moeten ze uit de late 18^e eeuw dateren. Danspassen leerde men met gitaarbegeleiding.

Muzikale opvoeding

De opvoeding van Henriette zal niet anders zijn verlopen dan bij andere adellijke jonge mensen. Musiceren maakte daarvan een vast onderdeel uit. Maar de norm in de adellijke milieus was dat muziek binnenshuis beoefend

moest worden, met familieleden of goede vrienden als toehoorder. Het onderscheid met de beroepsmusicus, de ambachtsman, die tegen betaling muzikale diensten verrichtte, diende wel duidelijk te blijven.⁶

Een voorbeeld van dat standsverschil in de 18^e eeuw toont een heetgebakerde brief van de heer De Mede, dansmeester op een pensioonaat, aan de moeder van de twee freuletjes Van Reede. De brief was een reactie op de brief van

de moeder waarin zij opheldering eiste waarom haar dochters de toegang tot danslessen was ontzegd. De heer De Mede was zeer ontstemd over het neerbuigende gedrag van de freules ten opzichte van leerlingen uit de provincie. Zij gedroegen zich zeer superieur omdat ze les hadden gehad van 'un gautier' (N. Gautier, de dansmeester aan het stadhouderlijk hof). Omdat hij genoeg had van hun denigrerende houding besloot de dansmeester hun plaatsen weg te geven aan leerlingen die de lessen wel

⁶ Rudolf Rasch, Muzikale adel in de Nederlandse Republiek en op kasteel Amerongen. In: De muziekschat van kasteel Amerongen Aspecten van het muziekleven op een adellijk huis, Amerongen 2001, p. 6,7.

met plezier volgden. Ook in de rest van de brief bleef de toon vijandig en klonk de standenwrok door. De Mede trok fel van leer tegen personen die zich verheven voelden boven hem, omdat hij geld aannam voor het onderwijzen van hun kinderen. Hij protesteerde tegen het feit dat zijn werkzaamheden als een 'métier' werden omschreven, een ambacht. Terwijl, als hij er zelf niet van overtuigd was dat hij een zinvolle bijdrage leverde voor toekomstige generaties, hij en zijn vrouw duizend keer liever de taken van een kamermeisje zouden verrichten.⁷

Wat was de muzikale omgeving ten tijde van de Spyker-gitaar en wat zou Henriette gehoord of gespeeld hebben?

De 18^e eeuw wordt beschouwd als een bloeiende periode in de muziekgeschiedenis, het begin van de 'klassieke muziek' met onder anderen Mozart (1756-1791), Beethoven (1770-1827) en Haydn (1732-1809). Voor de gitaar was het een periode van geringe populariteit. Jammer voor gitaarbouwer Spyker. Zijn gitaar paste in de eerdere stijl van het hof, ter begeleiding van zang en dans, en bijzonder dus dat deze gitaar bewaard is gebleven.

Pas na de Franse Revolutie (1789–1799) emancipeerde de gegoede burgerij en beschikte zij over meer middelen om instrumenten te kopen. De gitaar won toen aan populariteit. Ook de voortschrijdende techniek droeg bij aan de ontwikkeling van ingewikkelder instrumenten die grotere composities en meer drama in de muziek mogelijk maakten. In die tijd kwam ook de opera op. In die periode, de 19^e eeuw, leefde Henriette op Duivenvoorde (1830 -1849).

Er is uit de gehele 18^e eeuw nauwelijks specifieke gitaarmuziek gevonden, wellicht is veel verloren gegaan. Wel is er via de Deense hofgitarist Friederich Fibiger muziek van de componist Johann Christian Schickhardt (1682-1762) tot ons gekomen, bewerkt voor gitaar en basso continuo. Schickhardt woonde in Leiden en had goede contacten met de universiteit, en wellicht ook met Haagse kringen. Bewoners

⁷ Marieke Knuijt, Muziek in het leven van de bewoners van kasteel Amerongen. In: De muziekschat van kasteel Amerongen Aspecten van het muziekleven op een adellijk huis, Amerongen 2001, p. 55.

van Duivenvoorde zullen zijn composities zeker gekend hebben. Hij componeerde vooral voor blokfluit, met elementen van de Barok. Ook van de Fransman François Campion (1680-1748) die een aanstelling had als gitarist aan de Grote Opera in Parijs, is gitaarmuziek bewaard gebleven.

Een (pas later ontdekte) componist uit de 18^e eeuw was Unico rijksgraaf van Wassenaar Obdam (1692-1766), diplomaat en bestuurder. Hij was een vooraanstaand politicus in de Republiek van de Verenigde Nederlanden en hij componeerde muziek. Ruim twee eeuwen lag zijn naam in het stof van de vergetelheid begraven, totdat in 1981 een Nederlandse musicoloog het overtuigende bewijs leverde dat Van Wassenaar Obdam de auteur was van zes wereldberoemde concerten voor strijkorkest. Hij woonde in zijn jeugd in Den Haag en studeerde in Leiden. Hij was muzikaal zeer getalenteerd, maar hield zijn composities geheim omdat hij dat, zoals eerder beschreven, niet passend bij zijn status vond.⁸ Hij componeerde de melodie plus baslijn, 'basso continuo' genoemd. De baslijn werd vaak uitgevoerd door de cello of viola da gamba. De overige begeleidende muzikanten konden zelf bepalen welke akkoorden zij wilden spelen. Een zeer improviserende stijl eigenlijk, kenmerkend voor de Barok. Zo is veel muziek uit die tijd. De gitaar wordt in die composities niet genoemd, maar kan zeker zijn gespeeld. De improviserende akkoordinstrumenten waren naast de gitaar: het klavecimbel, orgel (in de kerk), de luit en theorbe (heel laag klinkende luit).

De Obdams hadden hun winter- of stadshuis aan de Kneuterdijk (wat nu het Paleis Kneuterdijk is), de Van Wassenaers Duivenvoorde hadden daartegenover hun stadshuis aan het Lange Voorhout. De verre neven woonden tegenover elkaar. Men mag rustig veronderstellen dat ze bij elkaar op familiebezoek gingen. De Obdams hadden hun buitenplaats in Delden op kasteel Twickel en de Van Wassenaers Duivenvoorde hadden hun buitenplaats op Duivenvoorde. Henriette zal het werk van deze componist zeker gekend hebben.

⁸ Rudolf Rasch en Kees Vlaardingerbroek, Unico Wilhelm van Wassenaar - componist en staatsman, Zutphen 1993.

De Marotzaal. Foto René Zoetemelk.

Ontwikkeling van de gitaar

De vorm van de gitaar onderging tot eind 18e eeuw niet zo veel veranderingen. In de 16e eeuw waren de gitaren 4 korig (4 dubbele snaren) en kleiner, in de 17e eeuw ging men over op 5 dubbele snaren. Dubbele snaren geven meer rijkdom aan klank, het nadeel is dat dat er geen bas op kan worden gespeeld. Tot eind 17^e eeuw werd de gitaar gebruikt als slaginstrument waarmee akkoorden werden gespeeld en ook een combinatie van tokkelen en geslagen akkoorden, battuto e pizzicato genoemd.

De snaartechniek ontwikkelde zich ook. In de 18^e eeuw konden snaren worden omwoeld met ijzer of zilver. In de 19^e eeuw, rond 1800, stapte men over op 6 enkele snaren. De smaak veranderde. Door er een 6^e snaar aan toe te voegen kon de muzikant beter begeleiden en tegelijkertijd de bas spelen. De stijl werd melodischer. In plaats van akkoorden te spelen, ging men meer tokkelen. Enkele snaren waren

van invloed op de vorm van de gitaar: de kam kwam hoger en de hals werd langer waardoor de klank zangeriger werd.

Status van de gitaar

De gitaar werd beschouwd als een volksinstrument. De stalknecht speelde dansliedjes, begeleidde met akkoorden. Maar gitaristen wisten de gitaar te verheffen tot aan de hoven. De Franse koning Lodewijk XIV hield in het bijzonder van de gitaar, een instrument dat hij ook zelf bespeelde. De gitaristen begeleidden liederen en dansen die aan het hof populair werden, zoals de bourree, een boerendans die paste in het geromantiseerde beeld van het landleven. Rijke dames lieten zich destijds met een kostbaar bewerkte gitaar portretteren.

Maar uiteindelijk ging deze 'hype' voorbij. De gitaar is met uitzondering van de periode aan het Franse hof altijd een instrument geweest met minder status. Dat bleek al bij de bouw ervan. Als er cello's en violen werden gebouwd, werd het

'resthout' gebruikt voor gitaren. Veel gitaren zijn dan ook verloren gegaan omdat ze verwaarloosd werden en -als er schaarste was- ook gewoon opgestookt, evenals bladmuziek. En tegen de ontwikkeling van nieuwe, technisch vernuftiger instrumenten, kon de gitaar niet op. Het bleef een 'zacht' instrument, geschikt voor kamermuziek en dansbegeleiding en niet geschikt voor orkesten.

In Amsterdam, waar Gosewyn woonde, zaten in de 17^e en 18^e eeuw veel muzikuitgevers die ook voor buitenlandse componisten muziek drukten. Niettemin was het leven van gitaarbouwer een hard bestaan. In de tijd van Gosewyn Spyker was de gitaar wel 'uit' en werden violen en klavecimbels populair.

Sociale functie van muziek

Binnen de muren van landhuizen klonk vaak muziek. Niet door professionele ensembles maar door de bewoners van het huis zelf, samen met familie, vrienden of docenten. Muziek had in voorgaande eeuwen een belangrijke sociale functie, men wilde gezellig samenzijn, vaak met eten en drinken. Dat sociale aspect zie je terug in sommige bladmuziek, waar de muziek in een vierkant is geschreven zodat ieder aan een kant van de tafel van hetzelfde blad de muziek kon lezen.

Duivenvoorde was een zomerhuis, in het voorjaar werden de voorbereidingen getroffen om de huishouding naar het zomerhuis te brengen en in de herfst vertrok de familie weer naar Den Haag. De winter was het uitgaansseizoen, waarbij gezien worden, erbij horen en het vinden van geschikte huwelijkspartners voor de kinderen een belangrijke rol speelden. Van het bezoeken van concerten in concertzalen was in de 18^e eeuw nog geen sprake. Concerten hadden een intiem karakter en werden uitgevoerd in salons in kleine gezelschappen. Concertzalen kwamen pas op halverwege de 19^e eeuw. De muziekbeleving werd vanaf eind 19^e eeuw veel individualistischer en statischer.

De Marotzaal op kasteel Duivenvoorde, waar nu concerten en lezingen worden gegeven, was een ontvangstzaal voor hoog bezoek en voor diners. De zaal had een representatieve functie. Muziek en concerten waren inherent verbonden aan ontvangsten. De zaal was ook bedoeld om te

imponeren. De vooroudergalerij met de enorme portretten van voorouders moest benadrukken hoe belangrijk dit geslacht was. Hoe hoger en groter de portretten waren, hoe beter. Hoog bezoek moest tijdens een diner of feest opkijken tegen de indrukwekkende adellijke afkomst van de gastheer.

De huidige bezoekers zullen minder onder de indruk zijn van de status die toen zo belangrijk was. Maar genieten van muziek doen we nog steeds. ■

Johannes Vermeer (1632-1675), De gitaarspeelster, ca. 1670-1672. Kenwood House, Hampstead, Londen.

De burgemeester zonder portret: Coenraad van Eijk

In de portrettengalerij in het gemeentehuis ontbreekt de beeltenis van de tweede burgemeester van Voorschoten: Coenraad van Eijk. Wie was deze man, die van 1817 tot zijn overlijden in 1841 hier de scepter zwaaide als persoon en als bestuurder?

Door Wim van den Eijkel

Op dinsdag 1 april 1817 verliet Coenraad van Eijk zijn huis aan de Schoolstraat op weg naar Het Wapen van Voorschoten. Hier zou hij die middag worden geïnstalleerd als burgemeester van Voorschoten.

Tot 1795 werd het dorp bestuurd door een baljuw die werd aangesteld door de ambachtsheer op Duivenvoorde. Met de leus 'Vrijheid, gelijkheid

en broederschap' kwam een einde aan de bestuurlijke macht van de ambachtsheer. Het Ambachtshuis, dat bijna twee eeuwen de positie van de ambachtsheer symboliseerde, werd in 1810 verkocht.

Toen hij langs het Baljuwhuis liep en daar Sara Boers zag zitten dacht hij even aan het verhaal van Bastaard Boers. (Zie kadertekst). Maar

Willekeur in profijtelijke benoemingen

Sara was een kleindochter van Carolus Boers en dat zit zo:

Willem van Liere, ambachtsheer van de beide Katwijken (1653-1706), verwekte, nog voor zijn huwelijk met Geertruid Anna van Wassenaer van Duivenvoorde, bij Helena Juist een kind. Zij was de vrouw van Bastiaan de Boer, schoolmeester in Warmond, dus werd het kind gedoopt als Karel de Boer. Een jaar voor zijn overlijden benoemde Willem van Liere deze zoon, bekend als Carolus Boers, in 1705 tot baljuw van Katwijk en Noordwijkerhout. Dit ging vergezeld met de toezegging – als goedmakertje? – van het recht om in de toekomst ook Carolus' zonen te benoemen tot baljuw en schout in de baljuwschappen van Van Liere.

Adrianus Boers (1711 Katwijk- 1789 Voorschoten) was één van die zonen die in 1739 door de ambachtswrouw van Voorschoten – Anna Margaretha Bentinck – werd benoemd tot baljuw en schout. Sara werd in 1742 geboren in het baljuwhuis, sinds 1639 eigendom van de respectievelijke baljuws -schouten. Het was een stuitend staaltje van willekeur van de regentenklied die hier vóór de Franse tijd de dienst uitmaakte en waarbij de bekwaamheid van de desbetreffende persoon van ondergeschikt belang was.

W.J.J.C. Bijleveld, De oorsprong van de familie Boers, (z.p.) 1943.

Louis Soenius (1883-1956), Korenmolen De Oranjeboom. De molen stond van 1645 tot 1939 op de hoek van de Kerksloot en de Vliet. Particuliere collectie.

Coenraad, als een man van de nieuwe tijd, zou samen met de gemeenteraad aan het moderne bestuur vorm gaan geven.

Hij zou echter spoedig merken dat het oude regime, namelijk de macht en invloed van de ambachtsheer, zich nog niet gewonnen gaf.

Coenraad van Eijk (1783-1841)

Geboren in een gegoed milieu in Dordrecht trouwde hij in 1807 in Katwijk met Maria Prins. Een dochter van Arend Prins, die als chirurgijn en grondeigenaar deel uitmaakte van het lokale bestuur aldaar. Een jaar later verhuisde Van Eijk naar Veur waar zijn vader voor hem de snuif- en trasmolen De Pelikaan kocht.¹ In zo'n molen werden tabaksbladeren tot snuiftabak vermalen.

Een miskoop

Toen in 1809 de functie van schout van Voorschoten en Veur vrijkwam, kocht Van Eijk voor fl. 5.000,- deze baan van de vertrekkende schout Hendrik Malecotius. Een dergelijk bedrag was je destijds kwijt om een stuk overheidsgezag

in particuliere eigendom te verkrijgen. De opbrengsten uit dit ambt zoals belastingen, innen van boetes, was na aftrek van een jaarlijkse betaling van fl. 750,- aan de Ambachtsheer (het recognitiegeld) de 'winst'.

Van Eijk was maar ruim een jaar schout van Voorschoten en Veur. Toen het Koninkrijk Holland in 1810 werd ingelijfd bij het keizerrijk van Napoleon kwam er in 1811 een nieuwe gemeentelijke indeling tot stand. Zo kwam er een aparte *Commune de Voorschoten* en het ambacht Veur werd ondergebracht in de nieuwe *Commune de Leydschendam*. Voor Van Eijk betekende dit het einde van zijn baan als schout. In zijn plaats werd een maire (burgemeester) aangesteld: de jurist en Frans sprekende jonkheer J.P. Pompe van Meerdervoort (1767-1828). Hiermee werd de koop van het ambt door Van Eijk een miskoop want de veronderstelde inkomsten liep hij mis.

Niet alleen het bestuur veranderde, dit gold ook voor de rechtspraak. Die werd begin 1811 onttrokken aan het lokaal gezag waardoor het Ambachtshuis zijn functie verloor. Vandaar dat het al in 1810 werd verkocht aan Hendrik Malecotius, de laatste baljuw-schout, die het zou verhuren. Sara Boers bleef het baljuwhuis van haar ouders bewonen tot haar overlijden in 1831.

De rivaal

Molenaar Bartholomeus van Dorp (1777-1858) was eigenaar van de korenmolen op de hoek van de Molenlaan en de Vliet. Van Dorp was een dwarsligger wat leidde tot een moeizame relatie met gezagsdragers. Klagen was zijn tweede natuur.

Zo riep Van Dorp in 1796, namens de Sociëteit de Volksvrienden, de burgers op om het dorpsbestuur te zuiveren van Oranjeklanten. Van Dorp zei graag op te komen voor het gewone volk. Overigens sierde zijn molen zich wel met de naam De Oranjeboom.

In november 1813 was zijn voorkeur gedraaid en verzette hij zich tegen de 'tyrannieke wet' van het Franse bestuur die voorschreef zijn pasgeboren dochter, naast de doop in de dorpskerk, te tonen op Allemansgeest, de toenmalige, ver buiten

¹ F.H.C.M. Daams e.a, Over, door en om de Leydsche Dam, p.170.

het dorp gelegen ambtswoning van de burgemeester.²

Ook buiten Voorschoten kende men Van Dorp. In 1818 beklagde de Leidse burgemeester zich over hem bij de gouverneur van Zuid-Holland. Van Dorp verspreidde onder de Leidse bakkers rekest (en vroeg hen deze te ondertekenen), tegen de extra belastingen die de stad Leiden oplegde aan die bakkers die in Voorschoten hun graan lieten malen. De burgemeester was van mening dat Van Dorp 'de teekenaars niet genoegzaam informeerde en heeft getracht Leiden zoo veele onaangenaamheden aan te doen'.³

Deze Van Dorp leek voorbestemd het gezag van Van Eijk te betwisten.

Herstel in zijn ambt als schout

Toen in 1810 Nederland bij het Franse keizerrijk werd ingelijfd was dit voor Van Eijk in dubbel opzicht nadelig. Hij verloor niet alleen zijn post als schout van Voorschoten, ook gingen Van Eijks inkomsten nog verder achteruit doordat hier het Franse tabaksregime ging gelden. Napoleon verbood in 1811, ter bescherming van de Franse tabaksteelt, de verbouw van tabak in Nederland.

De snuifmolen van Van Eijk kwam stil te liggen en hij besloot die te verbouwen tot korenmolen. Dit accepteerde Van Dorp niet. In de 18^e eeuw had de heer van Duivenvoorde, ook weer tegen betaling, het exclusieve windrecht voor het oprichten van een korenmolen in Veur verstrekt aan de korenmolenaar van Voorschoten.⁴

Maar Van Eijk ging er terecht vanuit dat met het opheffen van de rechten van de ambachtsheer in 1795, Van Dorp dit alleenrecht kwijt was. Van Dorp zou deze gemene streek van Van Eijk, want zo zag hij het, niet vergeten. Beiden waren overtuigd dat hen grote financiële schade was berokkend. Een vijandschap was geboren.

Toen begin april 1817 het Reglement voor het bestuur op het platteland in Holland gereed was, kon Van Eijk zijn functie als schout van Voorschoten en Veur – weer losgemaakt van Leidschendam- aanvaarden. Pompe van Meerdervoort vertrok op 31 maart 1817. Van Eijk liep de volgende dag van zijn huurhuis aan de toenmalige Achterweg (thans de locatie van de Hema) naar het Wapen van Voorschoten. Hier huurde sinds 1795 de *commune de Voorschoten* de Raadkamer. Daar werd Van Eijk die dag geïnstalleerd tot schout. Pas vanaf augustus 1825 – toen het Reglement werd aangepast – mocht hij zich burgemeester noemen.

Strengere rentmeester

In 1817 erfde een meisje van tien jaar, Henriette Jeanne Christina barones van Neukirchen genaamd Nijvenheim (1807-1849), het kasteel Duivenvoorde met 175 hectare grond. Henriette woonde in Gelderland en stond onder voogdij. Het financieel beheer van Duivenvoorde deed haar rentmeester in Voorschoten, Melchior Treub. Hij zorgde dat elke cent binnenkwam, dat de boeren de pacht betaalden en de rechten van Henriette als ambachtsvrouw werden gerespecteerd. Treub stoorde zich aan de weigering van Van Eijk om de jaarlijkse betaling aan de ambachtsvrouw voor het uitoefenen van zijn functie – het recognitiegeld – aan Treub te betalen. Overigens: hij was de vierde in de rij van schouten die sinds de Franse tijd de betaling weigerde.

Treub schreef in 1820 aan Henriettes voogd: 'deze man is een dwarsligger die door de meeste dorpsbewoners wordt gehaat'.⁵

De weigering was niet onterecht want het was een feit dat de fl. 5.000,- die hij in 1809 betaalde voor de koop van het schoutambt, hem maar één jaar de bijbehorende inkomsten had opgeleverd. Bovendien, toen hij in 1817 deze post terugkreeg, mocht hij, omdat hij geen notariële opleiding bezat, geen notariële handelingen verrichten. Omdat juist dit werk lucratief was, kreeg Van Eijk zodoende een financieel behoorlijk uitgekleden baan terug.

⁵ NA 3.20.87 Archief Van Wassenaar van Duivenvoorde, inv. nr 705 Melchior Treub aan Van Reede 1820.

Toen in 1826 het Reglement op het bestuur op het platteland in Zuid-Holland van kracht werd, werd de verplichte recognitie tien procent van de opbrengsten van het ambt van burgemeester. Dit betekende een halvering van het bestaande bedrag. In een verzoekschrift aan Henriette vroeg hij om een schikking voor de achterstallige recognitie, inmiddels opgelopen tot bijna fl. 6.800,-. In de brief trok Van Eijk alle registers open. Het werd één jammerklacht over zijn financiële toestand: de koop van een ambt dat hem weinig had opgeleverd, het verlies van zijn tabaksmolen, het missen van notariële inkomsten, het huisvesten en betalen van een geoefende klerk die gezien de ingewikkelde Franse wetgeving nodig was. Dit alles: 'leidde tot de totale ruïne van een huisgezin van zeven kinderen'. 'Waarom zouden we om zaken als geld -het staat er echt!- het dorre pad van het rechtsgeding bewandelen?'⁶

Coenraad van Eijk, schilder onbekend. Het portret kan uit 1817 zijn, toen hij tot schout werd benoemd of uit 1825, toen hij zich burgemeester mocht gaan noemen. Particuliere collectie.

⁶ Idem, inv.nr 614 stukken geschil recognitie tussen de heer van Duivenvoorde en de burgemeester van Voorschoten 1826-1834 Van Eijk aan Henriette Neukirchen 7 mei 1826.

Toen hij nul op het rekest kreeg, spande hij een gerechtelijke procedure aan. In juni 1828 deed het Hoog Gerechtshof in Den Haag een gunstige uitspraak voor Van Eijk. Hij hoefde de fl. 6.800,- niet te betalen maar was verplicht tot de jaarlijkse recognitie van tien procent.

Reeks conflicten met Van Dorp

Van Eijk had het juridisch gevecht gewonnen, maar het betekende niet dat hij uit de problemen was. In 1830 werd zijn oude tegenstander Van Dorp benoemd tot wethouder en daarmee de drijvende kracht in de Raad achter het verzet tegen Van Eijk.

Het postagentschap

Een paar jaar na het 'molenconflict' speelde de vijandigheid tussen hen weer op. Van Dorp had al 25 jaar een postagentschap voor de inwoners van Voorschoten, toen Van Eijk in 1821 de gemeenteraad meedeelde dat hem klachten hadden bereikt over Van Dorps slechte afhandeling van het bestellen van brieven en goederen. Meermaals had hij de korenmolenaar verzocht hierin verbetering te brengen. Tevergeefs. Daarom besloot de Raad voortaan de post te laten bezorgen op het huis Bethlehem aan de Vliet, vlak naast de korenmolen.⁷ Een gevoelige tik voor Van Dorp want dankzij zijn postagentschap wist hij als geen ander wat er aan goederen het dorp in- en uitging, wie van wie post kreeg en sprak hij als eerste met passanten. Dit verschaftte hem voorkennis die hem bij zijn intriges, want zo kan je het wel noemen, goed van pas kwam. Nog afgezien van de gemiste inkomsten, iets waar Van Eijk over mee kon praten.

Accijns op drank

Ook in de gemeenteraad ontstond een conflict tussen Van Eijk en Van Dorp. De begroting voor 1830 sloot met een nadelig saldo. Om dit tekort te dekken stelde Van Eijk voor een plaatselijke belasting te heffen op wijn en gedestilleerd. De Raad ging hiermee akkoord. Daar de heffing voor iedereen gelijk was, trof dit de rijken relatief minder. Van Dorp, die zich graag voordeed als de beschermer van de zwakkeren, liet als bezwaar notuleren dat deze heffing vooral de volksklasse

⁷ Nieuw Archief Voorschoten (NAV) inv.nr 4 notulen gemeenteraad 4 augustus 1821.

Onderste rij van de portrettengalerij van burgemeesters in het gemeentehuis. Van Eijk kreeg (nog?) geen plaats in deze portrettengalerij. Van links naar rechts: Pompe van Meerdervoort (1813-1817), Treub (1842-1887), de Kempenaer (1887-1895), Vernède (1895-1936). Van Eijk was burgemeester van 1817 tot 1841. Foto René Zoetemelk.

zou treffen. Maar ook wees Van Dorp terecht op het gevaar van smokkel van drank. Voorschoten had met vijf buurgemeenten een lange grens van bijna twintig kilometer en Van Eijk beschikte over slechts één veldwachter. Deze Geerlof Blokland zou hier weinig behulpzaam blijken, gezien het feit dat de latere burgemeester Treub hem in 1843 wegens aanhoudend drankmisbruik zou ontslaan.

De belasting was pas drie maanden van kracht of Van Dorp betrapte een smokkelaar op heterdaad. Om negen uur 's avonds zag hij hoe de Voorschotense marktschipper Juriaan Vreeburg met een kruik drank een herberg in wilde schieten. Van Dorp vroeg hem of hij de kwitantie voor de betaalde belasting kon tonen 'nee, die ligt in de schuit'. Toen moest Vreeburg mee naar de ontvanger, waarop hij tegen Van Dorp riep: 'dat verdom ik, kraaier' (verrader). Van Dorp nam de kruik in beslag en bracht die naar de Gemeenteontvanger, zijnde burgemeester Van Eijk, als bewijs van een heterdaadje en van zijn gelijk.

Het was duidelijk dat het innen van de belasting ondoenlijk was en geen oplossing bood voor het begrotingstekort. Daarom pleitte Van Dorp in september 1832 in de Raad voor het onmiddellijk afschaffen van deze heffing. Van Eijk was woedend en schreef de gouverneur van Zuid-Holland dat 'deze woelzieke en in het dorp gehate man de minkundigen in zijn verkeerde doel zou meeslepen'.⁸ Van Eijk vond dat een besluit over afschaffing van de heffing pas besproken kon

⁸ NAV, inv.nr 174 uitgaande brieven 1832 nr 196 6 september Van Eijk aan de Gouverneur van Zuid-Holland.

worden in de raadsvergadering van december 1832, bij het opstellen van de begroting voor 1833.

Een gelukje voor Van Dorp was dat Van Eijk en ook de loco-burgemeester het gehele najaar door ziekte afwezig waren, waardoor Van Dorp de leiding van de Raad in handen had.

Hij zette de zaak op scherp en eiste snel een Raadsvergadering op zondagavond 21 oktober. De zieke Van Eijk stuurde zijn schoonzoon, tevens dorpsnotaris, Jan Tromer als vervanger naar de raadsvergadering. Toen Tromer eiste dat hij, als zelfbenoemde secretaris, in de notulen het standpunt van de burgemeester (het handhaven van de heffing op wijn en gedestilleerd) zou opnemen, barstte de bom. Van Dorp betoogde op zijn tartende wijze dat Tromer aanwezig was als een particulier en zeker niet als lid van de Raad. Hij mocht dan wat secretarieel werk verrichten, maar dat betekende nog niet dat hij ook enige inbreng zou hebben. Notaris Tromer voelde zich behandeld als een kwajongen en verliet op staande voet de vergadering en nam de map met notulen mee.

Naar aanleiding van dit incident schreef de volledige Raad een brief aan de Gedeputeerden van Zuid-Holland met de vraag om in het algemeen belang der ingezetenen van Voorschoten de belasting op te heffen. 'De Raad wenste niet te bukken onder de willekeurige heerschappij van de burgemeester'. Mocht afschaffing uitblijven dan 'zullen zij zich genoopt zien hunne klagten tot den Troon te richten waar nimmer een billijke vraag is van de hand

gewezen'.⁹ Per 1 november 1832 werd door Provinciale Staten de heffing opgeschort.

Kerkerkbank C

Van Dorp was ook kerkmeester van de Hervormde kerk in Voorschoten en ging over het eigendom van de kerkbanken. Van Eijk deed al jaren of hij en zijn gezin recht hadden op meer zitplaatsen dan waarvoor hij betaalde. Dit onhebbelijke gedrag, een burgemeester onwaardig, zagen de kerkgangers en was in het dorp bekend.

In september 1832 ontving burgemeester Van Eijk een brief van de Hervormde gemeente van Voorschoten en Veur. Hierin werd hij er voor de zoveelste keer op gewezen dat hij met zijn gezin meer banken bezette dan de drie waarvoor hij betaalde. 'Het heeft tot gevolg dat eigenaren van zitplaatsen op zoek moeten naar plaatsen elders, terwijl Uwe kinderen de hunne bezaten ... mocht U blijven voortgaan met het plaatsen van meer dan drie personen in bank C ... (hebben wij) het vaste voornemen krachtige middelen aan te wenden ... ter handhaving van de goede orde in de kerk.'¹⁰

Steengracht mengt zich in de strijd

In 1830 werd Steengracht door zijn huwelijk met Henriette Neukirchen heer van Duivenvoorde en praatte zijn rentmeester Melchior Treub hem meteen bij: 'Van Eijk is een lastpak die weigert recognitie te betalen'.

Want ondanks de uitspraak bij zijn proces in 1828 bleef Van Eijk in 1830 en 1831 in gebreke met de betaling van de verplichte recognitie. Omdat hij per 1 januari 1832 zou worden herbenoemd greep Steengracht naar een paardenmiddel. Hij richtte een verzoek aan koning Willem I om, wanneer Van Eijk bleef weigeren, een ander persoon als burgemeester te mogen voordragen. In december 1831 kreeg de Minister van Binnenlandse Zaken Steengrachts Lijst van tien bezwaren tegen burgemeester Van Eijk – een keur aan bedenkingen en klachten, gaarne aangeleverd door Van Dorp – onder ogen. Hij zette Van Eijk

⁹ NA, 3.02.20, Provinciaal bestuur Zuid-Holland, inv. nr 1204 5 oktober 1832.

¹⁰ Archief Hervormde Gemeente Voorschoten (AHGV), inv. nr 59 Ingekomen en uitgaande stukken 1825-1838 bijlage 38.

onder druk: betalen of de herbenoeming was in gevaar. Van Eijk zwichtte: hij betaalde en tekende de belofte dat hij voortaan met Steengracht zou overleggen over betaling van de recognitie. Begin 1832 volgde zijn herbenoeming.

Toen hij in 1832 weer niet betaalde schreef Steengracht begin december aan de gouverneur van Zuid-Holland dat hij tot dusverre van Van Eijk niets had vernomen. Hij deelde de unanieme mening van de gemeenteraad dat: 'deze man ongeschikt is voor zijn ambt.... Ik schrik terug voor het denkbeeld van een smeekschrift, maar zou men dit indienen met het verzoek tot ontzetting uit zijn ambten, dan zou dit door schier alle ingezetenen worden ondertekend.... dit middel draagt evenmin mijn goedkeuring als de wens van de gemeenteraad om ontslag te verzoeken bij Zijne Majesteit. Daar mijn belang overeenstemt met alle inwoners van Voorschoten verzoek ik u het ontslag uit te spreken van de heer Van Eijk, burgemeester van Voorschoten en Veur en secretaris van Voorschoten'.¹¹

¹¹ NA 3.20.87 Archief Van Wassenaar van Duivenvoorde, inv nr.614 stukken geschil recognitie tussen de heer van Duivenvoorde en de burgemeester van Voorschoten, 1826-1834.

Heinrich Siebert, Portret uit 1858 van Nicolaas Johan Steengracht, Heer van Duivenvoorde (1806-1866). Collectie Stichting Duivenvoorde (DVS00491).

In het geheim liet Steengracht de Raad weten dat, mocht Van Eijk niet worden herbenoemd, 'hij bereid was in het belang van de ingezetenen, met instemming van de Koning, tijdelijk de functie van burgemeester op zich te nemen'.

Op de Algemene Begraafplaats in Katwijk aan Zee ligt nog een -vervallen- gedenksteen op de plaats waar tot 1954 het graf van Coenraad van Eijk en zijn vrouw was. Foto Wim van den Eijkel.

Het kwam weer niet tot ontslag, wel moest Van Eijk jaarlijks aan Steengracht zijn inkomsten uit het ambt van burgemeester verantwoorden. En wie stond er 15 januari 1834 bij Van Eijk op de stoep om namens de Raad de cijfers over 1833 te contoleren? Van Dorp. Van Eijk voerde allerlei onkosten op om zijn inkomsten te drukken en daarmee de hoogte van de recognitie te verlagen. Omdat Van Dorp niet gemachtigd was om met Van Eijks voorstellen in te stemmen, zou hij ze voorleggen aan Steengracht. Op zijn zachtst gezegd wantrouwde Van Eijk dit en schreef in drie meelijwekkende brieven aan Steengracht: 'dat hij in zijn functie zijn talrijk gezin toch een passende maatschappelijke status moest bieden'. Het haalde niets uit. Steengrachts geduld was op. Midden februari stuurde hij een deurwaarder met een dwangbevel om binnen acht dagen het recognitiegeld te betalen aan zijn rentmeester Melchior Treub op Duivenvoorde op straffe van betaling van alle kosten en schade die Steengracht zou lijden. Dat hielp. Voortaan zou Van Eijk de recognitie stipt voldoen.

In 1839 moest Van Eijk van Provinciale Staten de functie van ontvanger opgeven wat hem op zijn jaarsalaris fl. 300,- scheelde. Dat juist Melchior Treub, met wie hij een slechte verstandhouding had, op voordracht van Steengracht zijn opvolger werd maakte de kwestie uiterst pijnlijk.

Kort daarna moest Van Eijk dulden dat Steengracht een volgende pion naar voren schoof: Van Eijk moest aan de gouverneur van Zuid-Holland schriftelijk verklaren 'dat hem geen bezwaren bekend waren die een meerderjarigverklaring van de zoon van Melchior Treub, de jonge Jacobus Petrus Treub, in de weg stonden'.¹² Van Eijk begreep dat Steengracht een opvolger voor hem klaar had staan.

Een roemloos einde

Op 12 juni 1841 overleed Van Eijk plotseling aan een beroerte. In de notulen van de gemeenteraad is geen enkele verwijzing naar zijn overlijden, laat staan een dankwoord te vinden. En op het kerkhof van de Dorpskerk ligt Coenraad niet in het graf bij zijn ouders. Het werd een 'posthume vlucht' uit het dorp. Op 16 juni werd Coenraad in Katwijk aan Zee begraven.

Van Eijk heeft voor het dorp weinig tot stand kunnen brengen. Hij heeft zich niet de man van de nieuwe tijd betoond die samen met de gemeenteraad het moderne bestuur vorm kon geven. Nu had hij nauwelijks beleidsruimte, gezien de geringe middelen waarover het lokale bestuur beschikte. Maar persoonlijk valt hem hebzucht aan te rekenen die de relatie met de gemeenteraad en de ambachtshoofd zodanig verstoortte dat van doelmatig bestuur geen sprake kon zijn.

Steengracht zette de benoeming door van J.P. Treub waarmee de conflictsituatie binnen het dorpsbestuur werd beëindigd en er ruimte kwam voor beleid.

¹² NAV inv.nr 174 uitgaande brieven 1839 nr 98 6 mei Van Eijk aan de gouverneur van Zuid-Holland.

Van de Planologie Commissie

Door Stan Dessens
Voorzitter van de Planologiecommissie

De Planologiecommissie van onze vereniging heeft een slecht en een goed bericht.

Laat ik maar beginnen met het slechte bericht.

Vorig jaar schreef ik 'ik hoop dat ik over een jaar kan schrijven dat er met een aantal woningbouwprojecten een aanvang is gemaakt, maar ik durf daar geen weddenschap voor af te sluiten'. Nou u voelt hem al aankomen! Die weddenschap zou ik zeker verloren hebben.

Er is geen tot weinig voortgang gemaakt. Ja, op papier wel, maar als ik de projecten langs loop dan is schraalhans keukenmeester. Bij Starrenburg III (het grootste project) is het ooverdovend stil, bij Intratuin en Arsenaal Segaar is nog geen spa de grond ingegaan. Was ik vorig jaar nog een beetje optimistisch over Beresteijn, nu kan ik daar het jaar 2022 ook wel overslaan. Er zijn natuurlijk vele oorzaken en allemaal even begrijpelijk, maar het wast niet weg dat in deze coalitie periode (2018-2022) Voorschoten niet verder komt dan enkele tientallen heel dure huizen en appartementen in de Duivenvoordecorridor: Haagwijk en Roosenhorst. De capaciteit van de bouwsector is zeker ook een beperkende factor, zeker als er sprake is van dominante spelers. Ook de ambtelijke organisatie staat na de ontbinding van de Werkorganisatie Duivenvoorde even in de garage. Dat helpt allemaal niet. Voor klooster Bijdorp is er wel voortgang te melden: het ontwerpbestemmingsplan is ingediend en OGLV heeft daarover een constructieve zienswijze ingediend. De congregatie wil er vaart achter zetten.

Het goede bericht is dat we volgend jaar weer naar de stembus gaan op 18 maart en dat daarna een nieuw college de hand weer aan de ploeg slaat. Aan goede bedoelingen zal het ook dan weer niet ontbreken, maar er zullen dan wel

spijkers met koppen moeten worden geslagen. Het volgende college zou minimaal 6 projecten moeten realiseren: Starrenburg III, Intratuin, Arsenaal Segaar, Beresteijn, Bijdorp en het Cultureel Centrum. En ja dan gaat het nieuwe college met de verenigingen strijken, waar het huidige college veel voorwerk voor heeft gedaan. Maar zo gaat dat in de politiek.

Wij blijven deelnemen aan de overleggroep 'Wonen en Bouwen', maar het bovenstaande laat zien dat we daar weinig aan de stagnatie kunnen veranderen. Wij roepen de gemeente op tot meer visie en daadkracht.

Dan nog maar een paar korte berichten over andere onderwerpen:

Aan de overkant van de Vliet in Vlietland is OGLV ook actief als een van de deelnemers aan het overleg van de gebiedspartijen met de Provincie. Dit voorjaar heeft de Provincie € 5 mln. gereserveerd voor een geluidswerende voorziening zo dicht mogelijk bij de A4. De gebiedspartijen hebben een voorkeur uitgesproken voor de wijze waarop deze geluidswering kan worden uitgevoerd: deels als geluidswal en deels als geluidsscherm. De Provincie wil in 2022 de geluidswering realiseren. Ook hebben we in het veld met Staatsbosbeheer en de Provincie afspraken gemaakt over het onderhoudsschema van de bosschages voor de komende vijf jaar. Het onderhoud wordt gefaseerd zodat niet alles tegelijk wordt aangepakt en als het kan het uitdunnen over meerdere jaren wordt gespreid. Wij Voorschotenaren kunnen dan met volle teugen van Vlietland blijven genieten!

OGLV neemt ook deel aan het Lokaal Erfgoed Platform (LEP). Thans wordt mede op instigatie van het LEP het erfgoedbeleid van de afgelopen jaren geëvalueerd. Dat moet op tijd gereed

zijn voor de verkiezingen, zodat het een rol kan spelen in de formatiebesprekingen na de verkiezingen van maart 2022. De Canon van Voorschoten, waar al jaren aan gewerkt wordt, zou ook wel eens mogen worden afgerond en in een mooi jasje aan de bewoners van ons dorp worden aangeboden. OGLV wil daar graag een bijdrage aan leveren.

Ook blijven we de berichten over vergunningsaanvragen nauwlettend volgen om te zien of de aangevraagde vergunningen niet op gespannen voet staan met onze doelstellingen. Zo hebben wij een zienswijze ingediend m.b.t. een voornemen om de voormalige reiswinkel op het Treubplein aanzienlijk uit te breiden voor horecadoeleinden ten koste van een flink stuk van het Treubplein. Wij vinden dat dat wel een onsje minder mag zijn.

Tot slot hebben we bij de gemeente een zienswijze ingediend over zonne-energie. Vanuit de regionale energie strategie (RES) Rijnland wordt er op aangedrongen dat langs de uitvalswegen van ons dorp (de Papeweg en de Veurseweg) zonneweiden worden aangelegd.

Daar zijn wij, overigens met de Raad, scherp tegen gekant, maar wij vinden wel dat er binnen de bebouwde kom meer ambitie aan de dag mag worden gelegd. Wist u dat er een zonnecoöperatie is in Voorschoten (Zon op Voorschoten), die al meer dan vijf jaar op zoek is naar een geschikt dak om een paar honderd zonnepanelen op te leggen? Wij vinden dat de gemeente in de (semi)publieke sfeer daken moet aanwijzen, die daarvoor in aanmerking komen. Voorschoten pak nu eens door!! ■

Van de Groencommissie

Door Peter Dordregter
Voorzitter van de Groencommissie

Het afgelopen jaar heeft de Groencommissie ondanks de corona-bepalingen haar werk zo goed mogelijk voortgezet. Haar werk richt zich vooral op het adviseren van en samenwerken met ambtenaren van de Werkorganisatie Duivenvoorde, een ambtelijk samenwerkingsverband van de gemeenten Wassenaar en Voorschoten. Inmiddels is deze organisatie gesplitst en beschikt Voorschoten weer over een eigen ambtelijke organisatie op de terreinen van groen, water en biodiversiteit.

In het overleg zijn afspraken gemaakt over een maaibeeld dat rekening houdt met de bloei- en zaadzettingsperiodes van voor insecten belangrijke planten. Ook over een op biodiversiteit gericht oeverbeheer zijn afspraken gemaakt.

Er werd een begin gemaakt met de herziening en uitbreiding van de befaamde bomenroute. Daarbij

zullen in de trottoirs stenen worden aangebracht met daarin informatie gegraveerd over de betrokken boom.

Er is gesproken over waterberging en waterkwaliteit. Het blijft teleurstellend dat de waterkwaliteit van verschillende watergangen in Voorschoten nog steeds zuurstofarm en vervuild is door riooloverstorten, wat massale vissterfte veroorzaakt. Dat is niet alleen een probleem voor de vissers, maar voor iedere natuurgenezers.

Vanuit de commissie is een overleg gestart met de ondernemersvereniging van de Dobbewijk over het vergroenen van de omgeving en tegelijk het aantrekkelijk maken van die omgeving voor de werknemers.

Verschillende malen heeft de commissie onderwerpen van biodiversiteit en kleinschalig

Op 6 oktober 2021 veranderde een tuin aan de Veurseweg in een vijver. Foto Marijke de Kleijn-de Vrankrijker.

waterbeheer, waarin inwoners en huizenbezitters een rol van betekenis kunnen spelen, belicht in de Voorschotense media.

Inmiddels werkt de commissie aan een document over natuurvriendelijk bouwen en beheren, van woningen en tuinen, van stedenbouw en water waarbij ruime aandacht aan het samengaan van mens en dier en plant zal worden gegeven.

Er zal veel van ons gevraagd worden. De zoektocht naar bouwlocaties in onze regio zal tot een verder verlies aan groene open ruimte leiden. Dat kan tot een verdere versraling van onze leefomgeving en natuurwaarden leiden. Bebouwing leidt tot meer verkeersbewegingen op ons toch al overbelast en niet uitbreidbaar wegenstelsel. Verkeersdrukte leidt tot meer neerslag van fijnstof en stikstof, wat gezondheid en planten- en dierenrijkdom bedreigt. We

zullen daarom nog harder moeten werken aan de weerbaarheid van onze leefomgeving in Voorschoten. Daarom moet de nog steeds groeiende verstening van tuinen worden gekeerd om de natuur meer kansen te bieden en meer waterberging mogelijk te maken, zodat de riolen niet overbelast raken. Meer ruimte voor waterberging moet worden geboden. Dat biedt ook kansen voor een grotere omgevingskwaliteit, voor prettig buiten genieten en last but not least voor behoud en vergroting van biodiversiteit.

Kortom er is veel werk te verzetten.

Activiteitenprogramma 2022

Ook het jaar 2021 verliep anders dan gepland m.b.t. de uitvoering van onze excursies. Enkele gingen door, andere werden doorgeschoven naar later in het jaar of zelfs volgend jaar, weer andere werden in aangepaste vorm uitgevoerd of vervangen door wel uitvoerbare excursies. Wat het jaar 2022 ons zal brengen is nog de vraag, maar ondanks die onzekerheid werd door de Activiteitencommissie toch een volledig programma voor 2022 opgesteld. Uiteraard doen wij dit onder voorbehoud. Wij hopen van harte op maximale uitvoering ervan.

Elke excursie wordt ongeveer vier weken tevoren met meer details aangekondigd op de OGLV website en in de OGLV nieuwsbrief zodat belangstellenden zich kunnen opgeven.

Januari	Dorpskerk Voorschoten en begraafplaats met inleiding en rondleiding
Februari	Bezoek oude Sterrewacht Leiden met rondleiding
Maart	Dorpswandeling door de oude kern van Wassenaar o.l.v. een gids
April	Historische tuinwandeling Duivenvoorde Voorschoten
Mei	Nachtegalen spotten in Meyendel Wassenaar
Juni	Rondleiding door park Ter Wadding Voorschoten
Juli	Singelpark wandeling Leiden
Augustus	Rondleiding park en huis Berbice Voorschoten
September	Open Monumentendag
Oktober	Rondleiding Louwman museum den Haag
November	Rondleiding Mauritshuis Den Haag
December	Bezoek tentoonstelling Museum Voorschoten

Spelregels OGLV-excursies

Excursies zijn in beginsel gratis voor een OGLV-lid met partner. Niet-leden betalen een eigen bijdrage van 5 euro per excursie. Entreegelden voor musea e.d. zijn voor eigen rekening van de deelnemers. Indien de kosten voor een excursie of rondleiding het beschikbare budget ruim overschrijden, zal ook aan OGLV-leden een eigen bijdrage worden gevraagd.

Bij overtekening van een excursie wordt een wachtlijst aangelegd. Als een excursie in het volgende jaar herhaald wordt, hebben degenen die op de wachtlijst staan voorrang.

Activiteitencommissie

De OGLV- activiteiten worden georganiseerd door een commissie bestaande uit Marijke de Kleijn – de

Vrankrijker, Gerrie van Oirsouw, Marijke Reinsma en Liesbeth Sentrop – Quanjer.

RESTAURANT ALLEMANSGEEST, IDYLLE AAN HET WATER!

Het historierijke Restaurant Allemansgeest ligt op een unieke locatie aan de Vliet in Voorschoten. Op de menukaart staan klassieke gerechten uit de Franse keuken waarbij de Chef flirt met exotische smaken en geuren. De locatie is geopend voor lunch en diner en ook geschikt voor het organiseren van partijen. De historische Opkamer doet dienst als private dining room voor max 12 personen.

Er is een eigen parking en aanmeermogelijkheid. Reserveren is gewenst.

Hofweg 55
2251 LP Voorschoten
071-5764175
info@allemansgeest.nl
www.allemansgeest.nl

